

УРОКИ

ДЛЯ ВІДВАЖНОГО
СВІТУ

Як жити, працювати
і творити у часи

невизначеності

Ніхто з нас насправді не знав, як поводитиметься, коли звичний світ і його правила почнуть руйнуватися – і що робити далі, після цього зламу.

Тепер українці знають: початок хаосу не обов'язково означає кінець усього. Під час війни продовжують працювати культурні менеджери й мисткині, освітяни, медійники, команди громадських організацій і культурних інституцій. Завдяки зусиллям мільйонів людей у містах і містечках триває життя: працюють книгарні, кінотеатри, бібліотеки, школи, музеї.

Але як вони це все роблять? Які рішення ухвалюють в умовах постійної невизначеності – і що з цього досвіду варто передати далі?

Програма EC House of Europe, що втілюється Goethe-Institut, та The Ukrainians Media зібрали 32 уроків життя у новому світі – для тих, хто прийде після нас; для тих, кому, можливо, також доведеться відстоювати свободу і працювати в умовах невизначеності; для тих, хто вже на шляху деколонізації.

ЦЕ КНИЖКА ПРО ТЕ,
ЯК ЖИТИ, ПРАЦЮВАТИ,
ТВОРИТИ Й ЗАЛИШАТИСЯ
ВІДПОВІДАЛЬНИМИ,
КОЛИ ЗВИЧНІ ПРАВИЛА
БІЛЬШЕ НЕ ДІЮТЬ.
ПРО ДОСВІДИ, ЯКИХ
УКРАЇНЦІ НЕ ПРАГНУЛИ,
АЛЕ ЯКІ НАВЧИЛИСЯ
ОСМИСЛЮВАТИ – І ЯКИМИ
ГОТОВІ ДІЛИТИСЯ
З ІНШИМИ.

УРОКИ
ДЛЯ ВІДВЯЖНОГО СВІТУ

Як жити, працювати
і творити у часи
невизначеності

(I) ПЕРЕДМОВИ

- 10 Вступне слово посолки ЄС в Україні
- 12 Передмова керівниці House of Europe

(II) УРОКИ

- 18 Спершу ваша трагедія вражатиме увагу глядачів.
А потім – стане просто ще однією історією
- 22 Мистецтво може говорити про страшне
- 26 Якщо з вами говорять про війну, це не означає, що
від вас очікують жалю чи співчуття
- 30 Війна вимагає постійної включеності. Зважайте на
емоційну працю українців
- 34 Опануйте важливу стратегічну навичку –
турботу про психологічну стійкість (особливо якщо
працюєте з людьми)
- 38 Іноді поезія може сказати про війну те, чого не можуть
сказати новини
- 42 Для того, щоб говорити про свій досвід війни, іноді
треба стати вразливими – але не викликати
жалості
- 46 Не варто чекати «запрошення до столу», треба
створювати цей стіл самостійно
- 50 Ми несемо відповідальність за збереження
національної спадщини
- 54 Музей з евакуйованою колекцією теж може бути
цікавим для відвідувачів
- 58 Навіть якщо тебе намагаються стерти, можна
врятувати свою спадщину

- 64 Наші навички відновлення пошкоджених пам'яток знадобляться після закінчення війни
- 6В Реставрація пам'яток культури зберігає не лише об'єкт, а й зв'язки між людьми
- 7E Зберігайте пам'ять про минуле заради прийдешніх поколінь
- 7Б Без живої мови культура народу стає музейним експонатом
- 8O Якщо у мирному світі оцифрування робить музей доступнішим, то у світі війни – рятує твори від знищення
- 84 У XXI столітті найголовніша навичка для виживання – не боятись критично поглянути на те, що нібито знаєш про Росію
- 8В Росія – колонізатор, навіть якщо вона намагається доводити протилежне
- 9E Україна показує: ніколи не пізно почати спростовувати російсько-радянські стереотипи
- 9Б Деколонізаційні студії – не лише необхідність, а й підґрунтя для пошуку спільної мови зі світом
- 10O Ми не завжди можемо позбутися імперської спадщини, але можемо змінити ставлення до неї.
- 10Б Поки місто хвилюється у пошуках власної ідентичності, музей збирає факти
- 11O Україна не просто говорить про деколонізацію – ми по-справжньому звільняємо свою територію
- 114 Люди, яким потрібна допомога, самі можуть надавати посильну допомогу
- 11В Всі ресурси вичерпні, та найбільш вичерпний з них – час

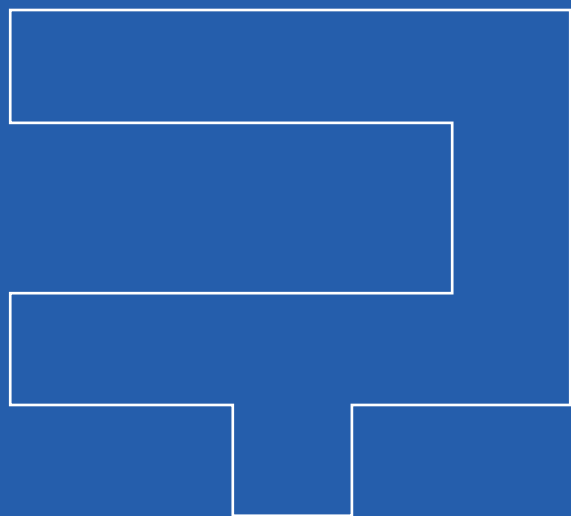
- 12E Не варто недооцінювати бібліотеки. Бо в них можна не лише знайти книжки, а й побороти страхи
- 12Б Стійкість виростає із постійної комунікації та взаємодії з партнерами
- 13O Ті, хто справді хочуть знайти спільну мову, знайдуть її – і відкриють для себе новий світ завдяки творчості
- 134 Хліб стає символом турботи й згуртованості
- 13В Коли ти далеко від дому, повернути відчуття безпеки та прийняття може їжа
- 14E Культурному менеджеру треба уміти стріляти
- 14Б Поки триває війна, маємо думати, як повернути військових у мирне життя, до цивільних професій

(III) ПІСЛЯМОВИ

- 15E Правила життя у світі, де більше немає правил. Володимир Єрмоленко
- 16O Роздуми про Європу з України: велика війна, культура та наше саморозуміння. Наталі Нугайред

(IV) БІОГРАФІЇ

- 17O Герої та героїні відважного світу

КОМУ ВИ НАПИШЕТЕ ПЕРШИМ,
ЯКЩО ЩОСЬ СТАНЕТЬСЯ?

**Вступне слово → Катаріна
Матернова → Посолка ЄС
в Україні**

Ця публікація присвячена людям, які брали участь у програмі House of Europe: українським менеджерам, творцям, дослідникам, викладачам і представникам медіа, які не лише не припинили своєї роботи через війну, а навпаки – продовжують працювати в цих екстремальних умовах.

Коли свобода опиняється під загрозою, культура стає однією з перших мішеней. В Україні російські війська демонструють зневагу до культури – спалюють книги, руйнують бібліотеки, бомбардують театри і грабують музеї. Заперечення української ідентичності, однак, лише підживлює її відродження – культура перетворилася на критично важливу силу, здатну об'єднати націю. Боротьба за збереження культури є невід'ємною складовою боротьби за суверенітет і утвердження національної ідентичності в умовах агресії.

Поки боротьба триває, культурний сектор і далі відчуває на собі наслідки повномасштабного вторгнення. Культурні цінності знищує та розкрадає держава-агресор, а багато митців, кураторів і керівників культурних об'єднань залишають Україну в пошуках нових можливостей або долучаються до лав Збройних Сил. Водночас зростає потреба у фінансуванні проектів і підтримці фахівців у сферах культури й креативних індустрій.

Саме тому підтримка Європейського Союзу (ЄС) є вирішальною для протистояння цим викликам і збереження багатого культурного розмаїття України як частини нашої спільної європейської спадщини. Боротьба України за виживання є водночас боротьбою за спільну культуру й історію. Через програму House of Europe ЄС у партнерстві з Goethe-Institut сприяє міжлюдським обмінам, зміцнює зв'язки між українськими та європейськими митцями і заохочує спільну творчість.

Ця програма надає гранти на мобільність, персональні проекти, оцифрування культурної спадщини, інфраструктуру, переклад, створення медіаконтенту й міжнародну співпрацю. Загалом, із започаткування у 2019 році, 2629 осіб та організацій отримали гранти або фінансування House of Europe. 4514 учасників долучилися до онлайн-ідеатонів і навчальних програм із цифровізації культурної спадщини, а майже 2000 отримали доступ до освітніх можливостей. Після повномасштабного вторгнення програма профінансувала сотні можливостей для внутрішньо переміщених осіб і зосередилася на реагуванні на виклики воєнного часу.

Я пишаюся тим, що ЄС робить свій внесок у ці надзвичайні зусилля, спрямовані на зміцнення стійкості, професіоналізму та відчуття приналежності.

Передмова → Франциска
Сімон → Керівниця програми
House of Europe,
Goethe-Institut

Ми опублікували першу книгу, *Changemates*, на початку 2023 року. Ми працювали над нею під час пандемії COVID-19 та на початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну – у період, коли одночасного удару зазнали особисті, інституційні та соціальні підвалини впевненості. Тоді, як і сьогодні, House of Europe об'єднала представників культурного, освітнього та креативного секторів України з партнерами в ЄС і підтримала Україну на її шляху до членства в Європейському Союзі. Книга *Changemates* допомогла висвітлити і зміцнити ці зв'язки, а також продемонструвати, що співпрацювати можна навіть в екстремальних умовах.

Водночас ми збагнули, як багато Європа досі не усвідомлює. Чимало країн ЄС не помічають або недооцінюють російське колоніальне минуле та колоніальні патерни поведінки, які й досі існують. House of Europe була і залишається здатною сприяти тому, щоб інформація про різні форми культурного гноблення, мовне придушення, політичну залежність та навмисне спотворення історичних наративів щодо України з боку Росії стала більш доступною та поширеною. Те саме стосується і знань про різноманіття українського суспільства – його спільноти, багатомовність і множинність ідентичностей.

Усе це доводить, що Україна належить до Європи, а російська агресія становить загрозу не лише для України, а й для безпеки та свободи всього європейського континенту.

На момент, коли ви триматимете цю книгу в руках, Україна вже понад десять років захищатиметься від Росії, а разом із тим боронитиме і Європу, засновану на культурній відкритості, демократичних цінностях та вільному обміні ідеями. Ця атака спрямована не лише проти національних кордонів, а й проти цінностей, на яких ґрунтується наше співіснування. Посеред цього безперервного руйнування культурна, освітня і творча сфери України досягли чогось надзвичайного – вони не зупинилися. Вони знайшли способи ухвалювати рішення, зберігати гнучкість інституцій та організацій і продовжувати міжнародне співробітництво навіть в екстремальних умовах.

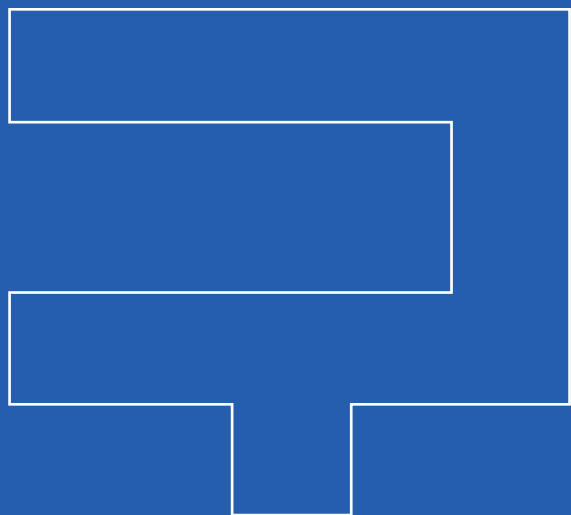
Така стійкість – це не просто побічне явище в країні, що потерпає від вторгнення, а радше взірець компетентності, який набуває дедалі більшого значення для всієї Європи. Український досвід показує: там, де підриваються безпека та відчуття надійності, народжуються пряmlinійність, рішучість і креативність. Він доводить, що культура, медіа та освіта здатні виконувати свою соціальну місію навіть тоді, коли війна намагається позбавити їх голосу. І він чітко підкреслює, як можна щодня боротися за європейські цінності.

House of Europe вже багато років допомагає налагоджувати контакти з партнерами та

інституціями країн ЄС українським фахівцям у сфері культури та креативних індустрій, чії думки, спостереження та досвід викладені в цій книзі. Їхня реальність в Україні формується під впливом політичних потрясінь, гібридних атак, нестабільності публічних просторів та війни, яка посилює всі ці та інші процеси. Європа живе в тіні такого ж майбутнього; чи стане війна частиною нашого власного досвіду, залежить від рішень, які ми ухвалюємо сьогодні.

Ця книга запрошує вас дізнатися про ці досвіди не як спостерігача, а відрефлексувати прочитане. Розгорніть сторінку, прочитайте урок для відважного світу, надихніться, прийміть виклик, поставте під сумнів свої звички та припущення. Кожен урок змусить вас по-новому сприймати свою діяльність, міжнародне співробітництво, відповідальність і Європу.

Цінність цих уроків полягає не лише в їхній актуальності, а й в їхній автентичності: вони написані в розпал війни, яка ставить перед Європою завдання свідомо захищати та відстоювати засади свого існування. Україна показує, як це можна зробити і яку підтримку для цього повинні надати ми. Ця книга покликана надати вам інструменти, думки та ідеї, з якими можна буде долучитися до цього процесу. Можливо, вона стане імпульсом для переосмислення вашої власної ролі в цьому спільному проєкті під назвою Європа.

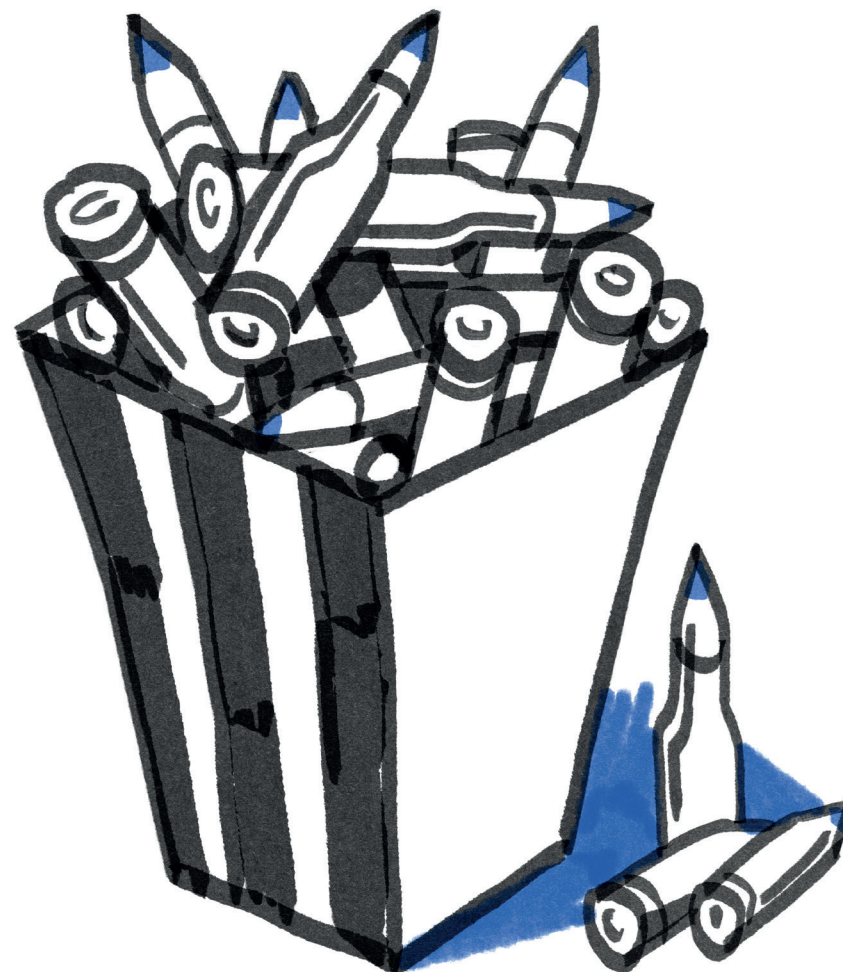
ЩО Б ВИ ЗРОБИЛИ, ЯКБИ ДОВЕЛОСЬ
ПРИВЕРТАТИ УВАГУ СВІТУ ДО СВОЄЇ ТРАГЕДІЇ?

1→

СПЕРШУ ВАША ТРАГЕДІЯ
ВРАЖАТИМЕ УВАГУ
ГЛЯДАЧІВ. А ПОТІМ –
СТАНЕ ПРОСТО ЩЕ
ОДНІЄЮ ІСТОРІЄЮ

Андрій Котляр

Кінооператор, продюсер
об'єднання Babylon'13

«У нас і раніше були проекти спільного виробництва, але не так багато, як після повномасштабного вторгнення. Після 2022 року був великий запит від західних колег зрозуміти контекст цієї війни, адже, порівняно з Росією, ми були недостатньо презентовані в європейському просторі. Наприклад, для наших німецьких колег ця війна стала одкровенням, бо вони не думали, що Росія нападе на нас. Їм хотілось зрозуміти, хто такі українці. Тож ми почали спільне виробництво фільмів – і завдяки цьому вижили як інституція, тому що в Україні всі гроші “з культури” йшли на Сили оборони (і це було зрозуміло й виправдано в той час).

Ми опинилися в ситуації, коли не могли більше самостійно виробляти культурний продукт. Це був момент невизначеності. Babylon'13 почав активно шукати копродюсерів, залучати компанії з Німеччини, Франції, країн Балтії. Була велика підтримка урядів цих країн (і вона досі є), а також міжнародних кінофестивалів.

Але з часом цей запит від іноземних колег трансформувався. Ми проїхали на цьому драйві півтора року, а тепер нам треба змінюватися. Те, що працювало в культурній дипломатії у 2022 році, у 2025-му вже не було актуальним. Якщо у 2022 році це було просто “давайте допоможемо Україні по

matter how”, то зараз це перетворилось на бажання будувати рівноцінні стосунки. І це складніше, тому що для багатьох наших іноземних колег війна стала більше про ризик. Підхід змінився, і нам треба змінюватися в комунікації з ними.

Просто вони не можуть зрозуміти, що таке – жити і працювати в умовах війни. Але вони й не мають цього розуміти. Тому я кажу нашим європейським партнерам: “Не хочу, щоб ви знали, як це – жити в такій ситуації”».

2→

МИСТЕЦТВО МОЖЕ ГОВОРИТИ ПРО СТРАШНЕ

Діана Берг

Культурна менеджерка
та активістка

«Коли у 2014 році почалася війна, в мене виникла ідея відкрити артцентр у Маріуполі – за двадцять кілометрів від фронту. Це було рішення вкластися в мистецтво і культуру як у спосіб протидії та осмислення того, що відбувається.

Мистецтво працює на емоційному рівні. Якщо скористатися метафорою, це ерос, тоді як війна – танатос. Через емоцію швидше доходить те, що складно передати сухими словами. Весь світ бачив документальні свідчення російсько-української війни з 2022 року: братські могили, зруйновані будинки, жорстокі наслідки обстрілів. Це було на шпальтах усіх медіа. Але з часом зображення притуплюються, перестають так діяти – особливо для міжнародної аудиторії.

Водночас мистецькі твори, які звертаються до тих самих подій, працюють інакше. Фільм “Двадцять днів у Маріуполі” отримав премію “Оскар”, і світ не просто побачив, а відчув і пережив те, що сталося в Маріуполі. У мене є власні фотографії звідти, але вони не працюють так само. Документ і мистецтво – різні способи впливу.

Те саме можна сказати про роботи Жанни Кадирової і про українські проекти на Венеційській бієнале після 2022 року. Наші митці звертаються до теми війни через емоцію – і це працює.

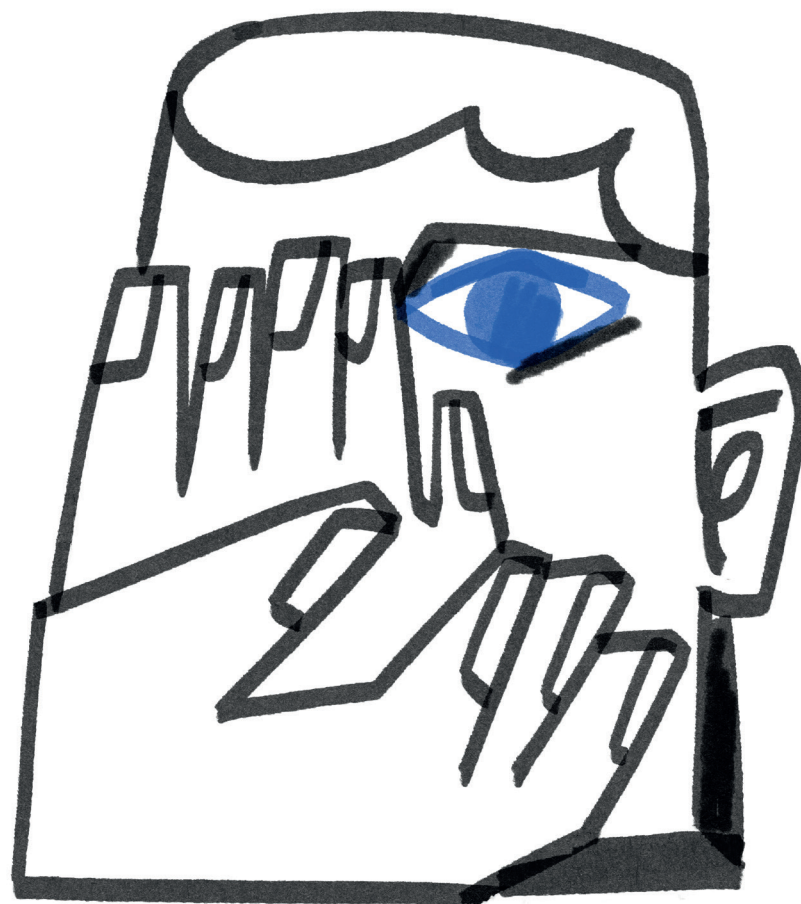
Я сподіваюся, що з’являтиметься ще більше творів про травматичне, страшне, болюче – але таких, які можна розділити, зрозуміти й відчувати разом. Після Другої світової війни виникли цілі мистецькі напрямки, зокрема Флюксус і Віденський акціонізм. Радикальні форми часто народжуються після радикального досвіду. Українське мистецтво буде в розквіті. Питання лише в тому, якою ціною».

Э→

ЯКЩО Э ВАМИ ГОВОРЯТЬ
ПРО ВІЙНУ, ЦЕ НЕ
ОЗНАЧАЄ, ЩО ВІД ВАС
ОЧІКУЮТЬ ЖАЛЮ
ЧИ СПІВЧУТТЯ

Анна Кирпа

Кандидатка педагогічних наук, доцентка
кафедри соціально-гуманітарної освіти
Дніпровської академії неперервної освіти,
керівниця Центру підтримки
освітніх ініціатив

«Спілкуючись із закордонними партнерами, я бачу щире співчуття, але не завжди глибоке розуміння того, як це – жити поруч із фронтом. Під час однієї з поїздок до Румунії, де ми реалізовували спільний проєкт Erasmus, на місцевому телебаченні мене запитали: “Як там у вас? Ми давно не чули про атаки на Дніпро”. Це було наприкінці червня 2024 року і прозвучало буквально наступного дня після обстрілу центру міста. Цей момент був дуже показовим: навіть доброзичливі й уважні люди часто не усвідомлюють, що війна все ще триває і наскільки вона впливає на наше щоденне життя.

Тому я переконана, що про війну і про нашу реальність потрібно говорити постійно на всіх міжнародних майданчиках, у професійних і освітніх спільнотах, у медіа – не для жалю, а для розуміння. Пояснювати, як ми працюємо, навчаємо, створюємо проєкти під сирени, як продовжуємо тримати фронт освіти.

Але ми маємо розповідати не лише про біль і втрати, а й про силу, витримку, професійність українців, які, попри небезпеку, продовжують працювати, навчати, створювати проєкти. Бо мовчання лише посилює відстань між тим, що ми переживаємо, і тим, як це сприймають

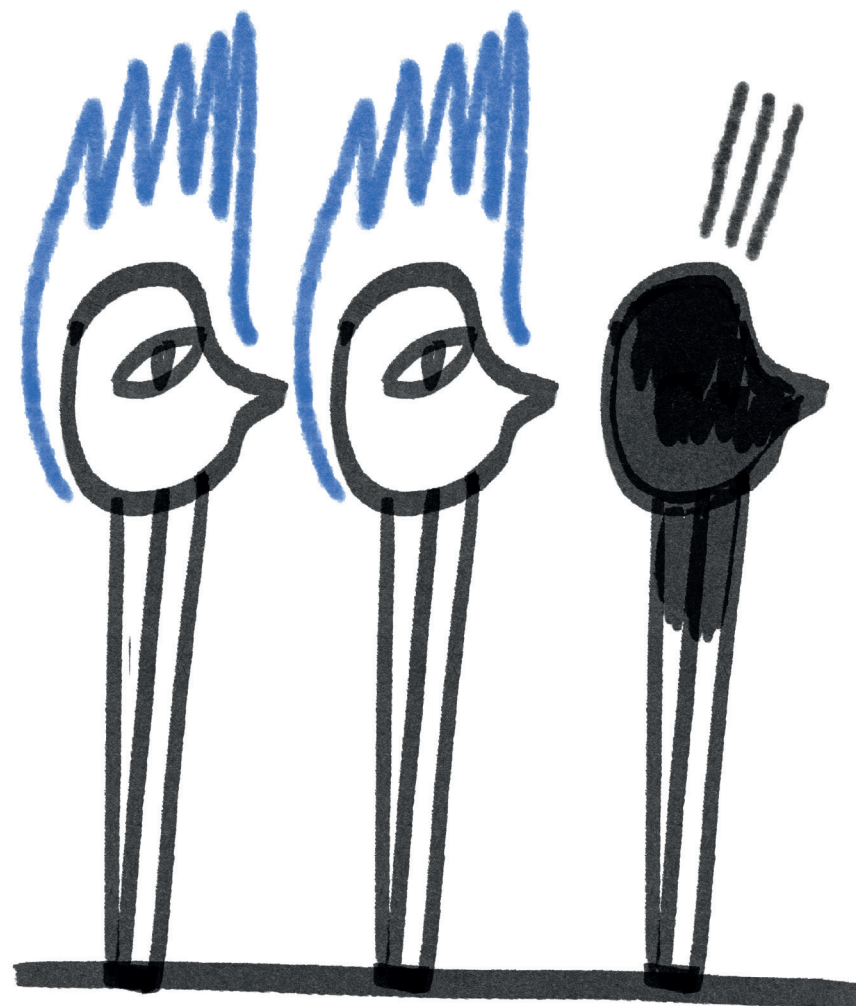
за кордоном. А так це вже своєрідна дипломатія через людські історії, яка допомагає іншим краще зрозуміти нас і нашу реальність».

4→

ВІЙНА ВИМАГАЄ
ПОСТІЙНОЇ
ВКЛЮЧЕНОСТІ.
ЗВАЖАЙТЕ НА ЕМОЦІЙНУ
ПРАЦЮ УКРАЇНЦІВ –
ЧАСТО БЕЗОПЛАТНУ
Й БЕЗПЕРЕРВНУ

Надія Коваль, Анастасія
Омелянюк, Іва Найденко,
Юлія Еліас

Кураторки проекту
«Український Деколоніальний
Глосарій»

OE

IE

«Коли почалось повномасштабне вторгнення, нашу громадську організацію Ksi Prostir помітили, почали пропонувати співпраці. Але ми не були готові, що нас постійно ставитимуть в умови емоційної роботи. Ми використовуємо свій ресурс для того, щоби пояснювати не тільки загальні речі (про історію України, політичний бекграунд), а й різні нюанси (наприклад, щодо взаємодії з російськими митцями). Ми постійно маємо думати про те, як вийти з певних незручних ситуацій.

Наприклад, був випадок, коли в одному просторі поставили українських кураторок разом із російською, бо їхній менталітет диктує, що треба “почути всі голоси”. Але вони не задумалися про етичність такої ситуації. Таким чином іноземні організатори подібних подій відмежовуються від емоційної праці, але покладають її на українську аудиторію.

Також контекст стає нюансованішим. Це почалося десь через рік після повномасштабного вторгнення, коли вперше зазвучав наратив “усі втомились”. Коли України менше в інформаційному полі, важче утримувати інтерес до нашої теми. Тобто ми також повинні ставати нюансованішими, бути готовими до збайдужіння і незрозуміння, повторювати те, що вже повторювали багато разів.

Дуже багато й дотепер вивозиться на ентузіазмі – йдеться не лише про активізм, а й академічну чи культурну роботу. Але той, хто жаліється, стає проблемою. Тобто не проблема те, про що він каже, а проблема – він, тому що проявляє свої емоції. Під цю ситуацію підходить термін Kill Joy, який ввела феміністка Сара Ахмед.

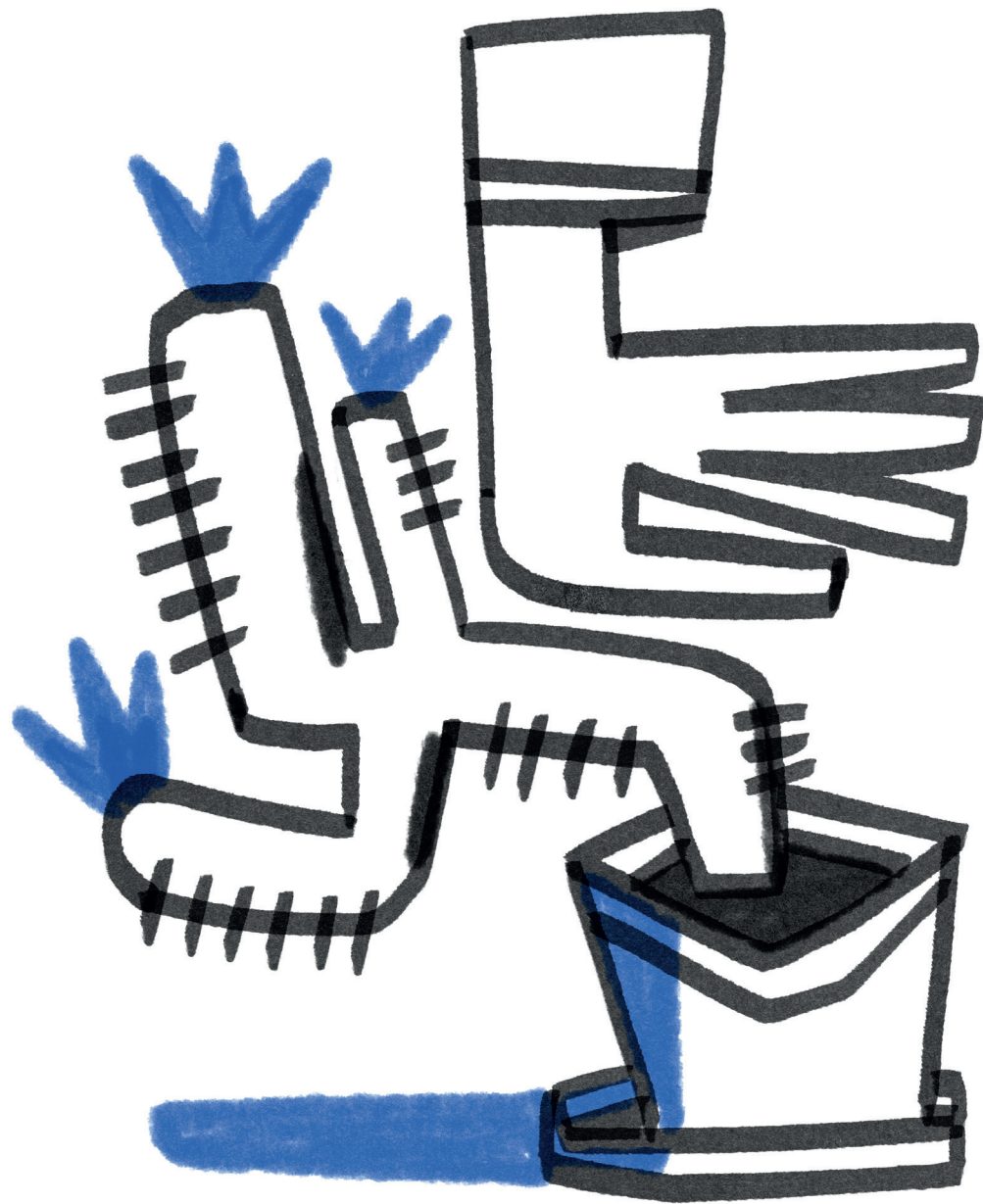
Ми маємо задуматися, як уможливити здорову взаємодію для психіки в міжнародних проектах. Хочеться не реактивно працювати, а афірмативно, з любов'ю плекати своє».

5→

ОПАНУЙТЕ ВАЖЛИВУ
СТРАТЕГІЧНУ
НАВИЧКУ – ТУРБОТУ
ПРО ПСИХОЛОГІЧНУ
СТІЙКІСТЬ (ОСОБЛИВО
ЯКЩО ПРАЦЮЄТЕ
З ЛЮДЬМИ)

Анна Кирпа

Кандидатка педагогічних наук, доцентка
кафедри соціально-гуманітарної освіти
Дніпровської академії неперервної освіти,
керівниця Центру підтримки
освітніх ініціатив

«Я працювала над проектом, що розвивав компетентності учителів іноземних мов (зокрема англійської) через інтеграцію соціально-емоційного навчання. Адже в умовах війни освітянам особливо потрібна підтримка не лише професійна, а й емоційна. Тож я допомагаю вчителям краще розуміти себе і своїх учнів, створювати атмосферу довіри й безпеки навіть у складних умовах.

Із 2022 року життя в нашому регіоні, що близько до лінії фронту, докорінно змінилося. Наші головні безпекові навички – вміння швидко оцінювати ризики, діяти спокійно в критичних ситуаціях і підтримувати інших. Це досвід стійкості, який був би корисним будь-кому: як зберігати ясність мислення й людяність у стресі.

Робота в умовах війни показала, що водночас із виконанням професійних і суспільно корисних завдань надзвичайно важливо піклуватися про себе, зокрема про свою психіку. Без цього неможливо залишатися ефективним, підтримувати інших і ухвалювати правильні рішення.

Турбота про власну стійкість – це не егоїзм, а стратегія виживання і збереження професійної компетентності. Цей досвід важливий не лише для українських

освітян, а й для колег у будь-яких кризових умовах, адже психічна рівновага дає змогу ухвалювати обґрунтовані рішення і залишатися ресурсом для інших».

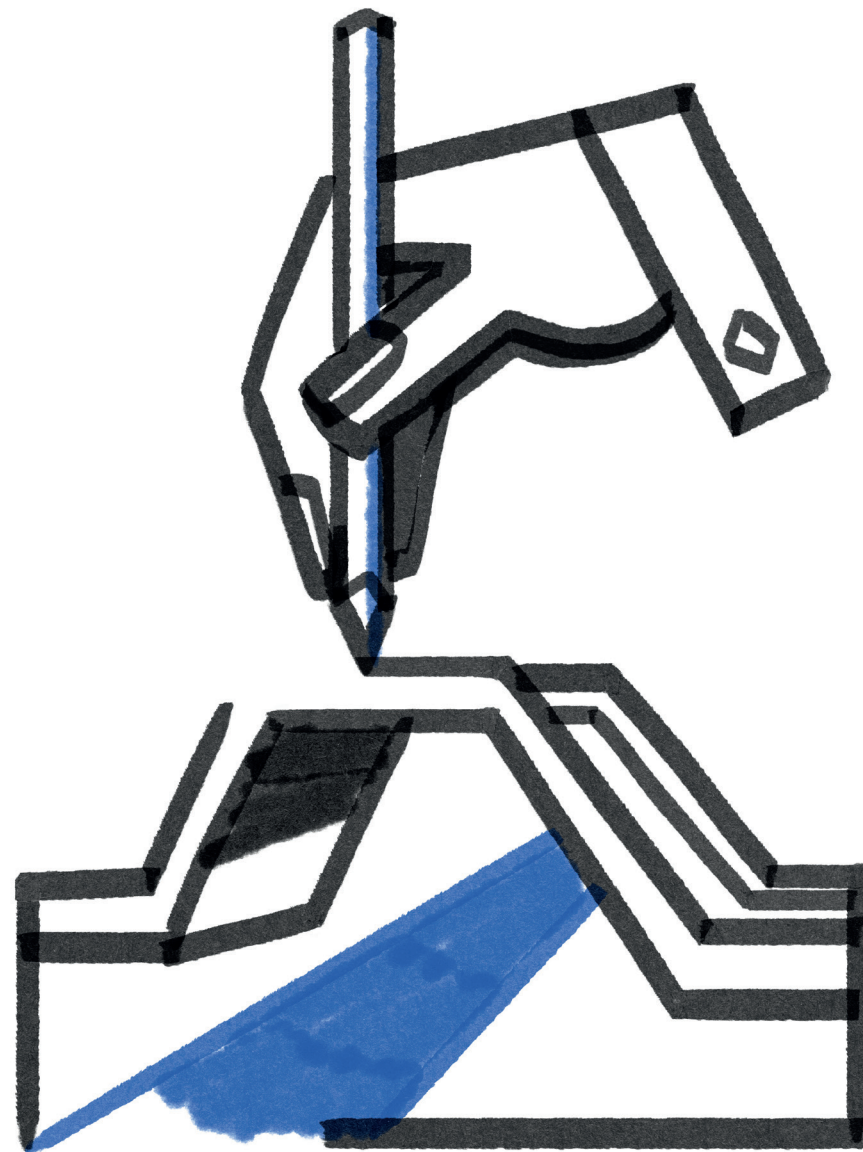

ІНОДІ ПОЕЗІЯ МОЖЕ
СКАЗАТИ ПРО ВІЙНУ
ТЕ, ЧОГО НЕ МОЖУТЬ
СКАЗАТИ НОВИНИ

Марко Відал Гонзалес

Засновник видавництва
La Tortuga Búlgara

«У новинах жертви зводяться до цифр.
Поезія ж переносить нас до голосів тих, хто
страждає, до їхнього щоденного життя; до
того, як війна чи будь-яка інша несприятлива
обставина впливає на особисте
й повсякденне людське життя. Через опис
кожної деталі, через почуття, страх, надію
поезія має силу поєднати чуже страждання,
що здається таким далеким, із реальною
подією, яка, на жаль, може торкнутися будь-
кого з нас.

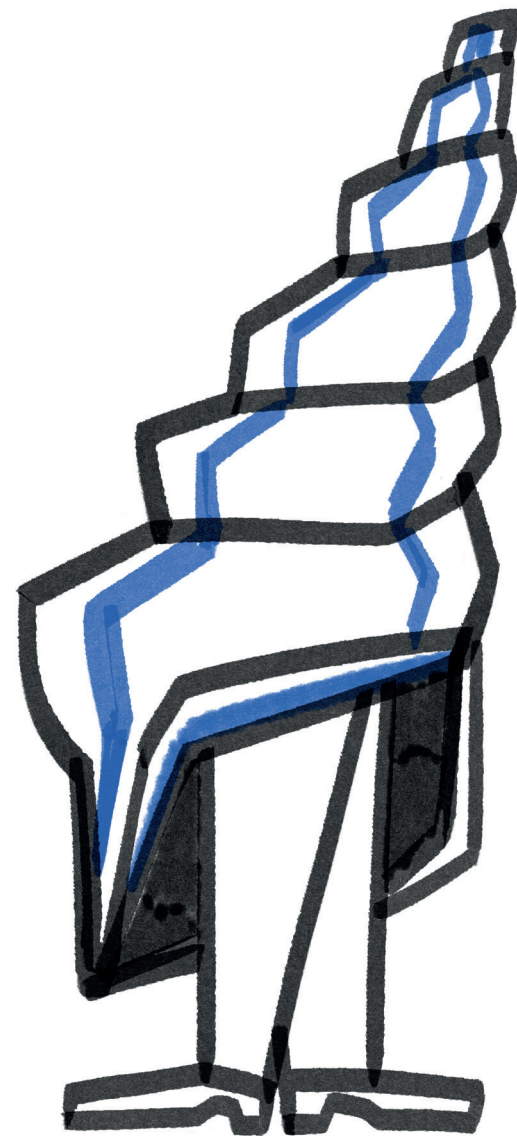
У відповідь на тексти українських поетів
та поеток я можу лише слухати
й співпереживати. Принаймні через поезію
я можу бодай частково зрозуміти біль життя
людей в облозі, не змушуючи їх постійно про
нього розповідати».

7→

ДЛЯ ТОГО, ЩОБ
ГОВОРИТИ ПРО
СВІЙ ДОСВІД ВІЙНИ,
ІНОДІ ТРЕБА СТАТИ
ВРАЗЛИВИМИ – АЛЕ НЕ
ВИКЛИКАТИ ЖАЛОСТІ

Діана Берг

Культурна менеджерка та активістка

«Всупереч стереотипам, визнання власної вразливості є ознакою сили, а не слабкості.

Як говорити про вразливість так, щоб не викликати жалості? Я часто про це думаю, бо в українському контексті легко скотитися саме в інтонацію жалю, коли говориш про свою позицію чи ситуацію. І цього не варто допускати.

Ми переживаємо страшні речі. Це ненормальний досвід для людини – жити в тому, що відбувається навколо нас. Але є спокуса почати бідкатися, щоб отримати більш емоційну реакцію у відповідь. Це потрібно в собі зупиняти, бо поза жертви одразу перетворює нас із суб'єктів на об'єкти.

Наприклад, у розмові з кимось із-за кордону така інтонація відбирає в нас агентність. Ми самі її в себе забираємо. Це росте з комплексу меншовартості, який десятиліттями насаджувався. Але нам потрібно відчути власну силу, правду, свободу і волю. Побачити себе сильними. Не “на нас напали, нас б'ють і вбивають, як же нас шкода”, а “ми даємо відсіч ворогові, який значно більший за нас”. Ми – суб'єкти, які діють, а не лише страждають.

Це здається невеликою зміною перспективи, але вона змінює все. Багато хто готовий допомагати жертві: прикрити, підтримати, дати ресурс. Але чи цього ми хочемо? Чи ми хочемо говорити з позиції сильного партнера – нації сильних людей, які є агентами власної долі?

Ця зміна починається зсередини. Кожному потрібно усвідомити, що ми не жертви – і не ставити собі за мету викликати жалість».

В→

НЕ ВАРТО ЧЕКАТИ
«ЗАПРОШЕННЯ ДО
СТОЛУ», ТРЕБА
СТВОРЮВАТИ ЦЕЙ СТИЛ
САМОСТІЙНО

Тетяна Сторожко

Співзасновниця та голова Центру
суспільних трансформацій ТЕНЕТ

«Попри те, що війна розірвала багато зв'язків, змусила людей залишати домівки, а частину організацій – втратити спроможність, голос ромської громади став гучнішим і всередині країни, і у світі. Саме досвід минулого та тяглість травм, які передаються від покоління до покоління, дали нам усвідомлення важливості фіксувати досвіди тут і зараз. Ми почали голосно говорити про внесок ромів у спільну перемогу та нашу невід'ємність від українського громадянського суспільства.

Велика частина нашої активної молоді, опинившись за кордоном, стала нашими голосами там: вони будують партнерства та навчаються, а ми підтримуємо їх у цьому. Це – трансформація з “невидимої меншини” у видиму частину політичної нації, яка має право на пам'ять і майбутнє.

Ніхто не розповість нашу історію краще за нас самих. Міжнародним партнерам важливо пропонувати не лише запити про підтримку, а власну експертизу та готові інтелектуальні й культурні продукти (як наші цифрові архіви чи виставки), що базуються на глибокому знанні своєї спільноти. Інвестуйте в інституційну сталість та власну експертність – саме це робить нас рівноправними гравцями в глобальному діалозі, а не просто отримувачами допомоги».

МИ НЕСЕМО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ

Василь Карпів

Очільник реставраційного
бюро Karp Restor

«Якщо хочемо зберегти державу, маємо берегти культуру.

На жаль, до 2022 року мало хто вірив у велику війну. Тому мистецтво опинилося в заручниках. Ми багато втратили через нерозуміння, що, як і куди заховати.

Наше реставраційне бюро Karp Restorer займається науково-дослідницькими проектами та реставрацією пам'яток архітектури вже 15 років. Лише за минулі три роки ми опрацювали близько 70 проектів: це комплексні дослідження інтер'єрів та фасадів будівель в Ужгороді, Львові, Луцьку, Києві.

Це – наша відповідь на постійні розмови про те, що треба зберігати культуру, розвивати реставраційну справу і берегти реставраторів. Це все лише слова. Реальні дії – у приватних ініціативах, серед волонтерів і людей, які самі ж відстоюють збереження об'єктів, що можуть бути втрачені через байдужість суспільства.

У міру своїх можливостей ми працюємо над збереженням та популяризацією культурної спадщини нашої країни. І ми пройшли великий шлях за ці роки.

Ми не тільки реставруємо й консервуємо, а й пояснюємо, для чого це нам, суспільству, потрібно: знімаємо документальні фільми, поширюємо інформацію. Робимо максимум, адже йдеться про багатовікову історію України».

10→

МУЗЕЙ З
ЕВАКУЙОВАНОЮ
КОЛЕКЦІЄЮ ТЕЖ МОЖЕ
БУТИ ЦІКАВИМ ДЛЯ
ВІДВІДУВАЧІВ

Олексій Воронко

Менеджер із цифрової трансформації
та грантової діяльності Одеського
національного художнього музею

«З початком повномасштабного вторгнення робота музею ускладнилась одразу з двох причин: різко скоротився колектив, адже багато хто виїхав, а також через відсутність експозиції, яку працівники музею сховали та почали евакуацію колекції. Відтоді Одеський національний музей знаходив нові способи діалогу з відвідувачами.

Ми відчинилися у місті першими – у травні 2022-го. Спочатку проводили екскурсії порожнім музеєм, а вже влітку відкрили першу виставку – “ДОВІЙНИ”.

Тематика виставок покриває кілька основних напрямів, серед яких я б виділив: документування того, як сучасні митці сприймають та зображають нинішню війну; репрезентація творців із південних регіонів України; та перевідкриття одеської мистецької сцени ХХ століття, про яку і пересічні одесити, і навіть місцеві дослідники знають дуже небагато – через радянську політику в цій сфері.

За інших умов ми могли б присвятити більше часу науковій роботі чи паралельним проектам, але тимчасові виставки – це те, що утримує аудиторію музею без постійної експозиції, хоч на це йде чимало сил команди».

11→

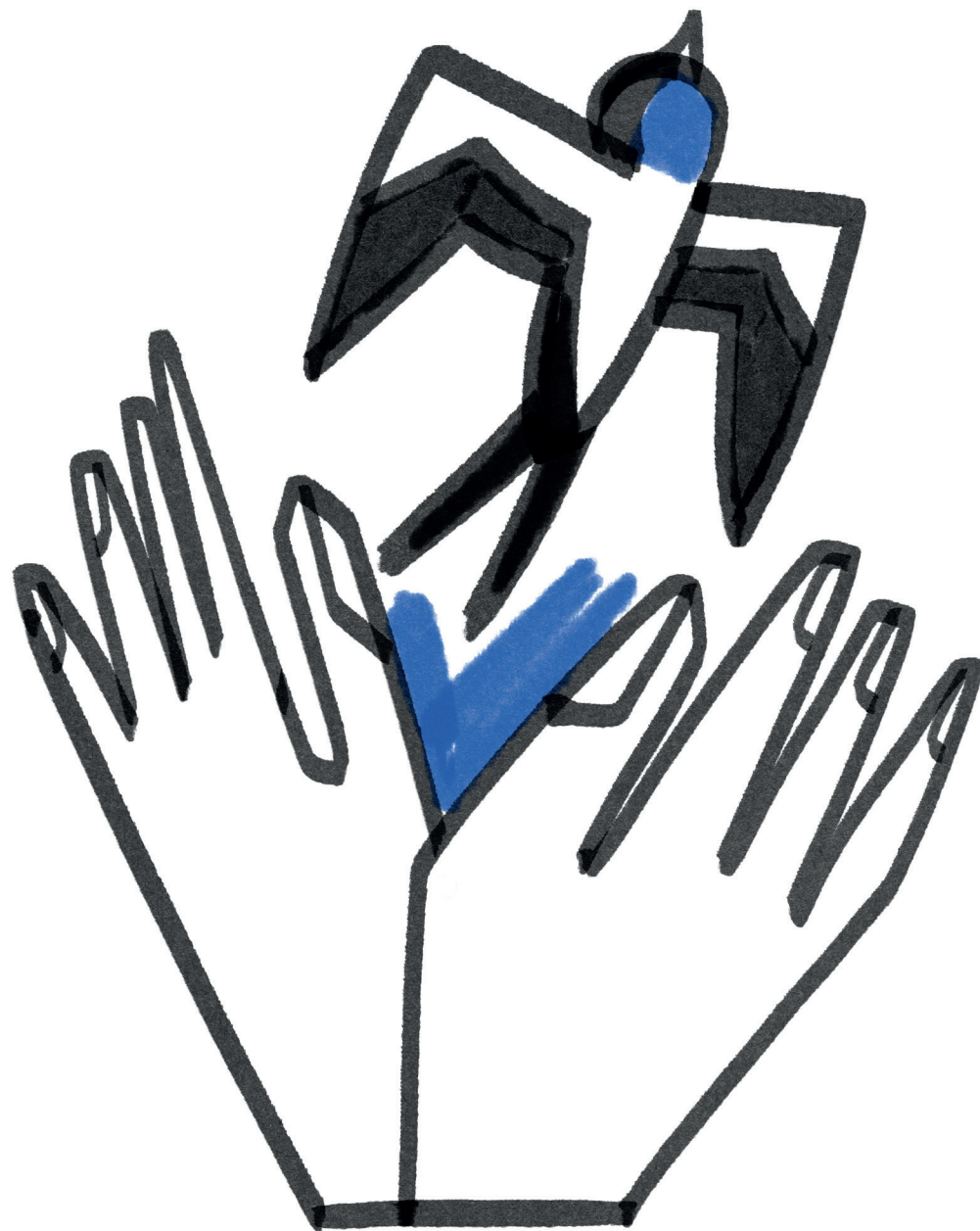
НАВІТЬ ЯКЩО ТЕБЕ
НАМАГАЮТЬСЯ СТЕРТИ,
МОЖНА ВРЯТУВАТИ
СВОЮ СПАДЩИНУ

Ельдар Осман

Голова ГО QIRI'M Young

58

59

«Навесні 2014 року я був змушений виїхати з Криму. Рішення було важким. Спершу була злість і бажання чинити спротив. Але окупація насувалася швидко: почалися дзвінки з погрозами, які згодом переросли у візити так званої “поліції”. Я зрозумів, що залишатися вдома небезпечно.

Виїжджала здебільшого молодь. Старше покоління, як-от мої батьки, часто відмовлялося. Вони повернулися до Криму в 1990-х (після сталінської депортації 1944-го – прим. ред.), коли розпався Радянський Союз, і для них було принципово залишитися на своїй землі, щоб прожити решту життя вдома, а не в черговій еміграції.

Львів прийняв нас тепло. Тут я долучився до ініціативи, що мала на меті додати кримськотатарську мову в Google Translate. Але ми швидко зрозуміли: щоб навчити алгоритми машинного перекладу, потрібні гігабайти текстів. Так у 2020 році з’явилася ідея створення корпусу кримськотатарської мови.

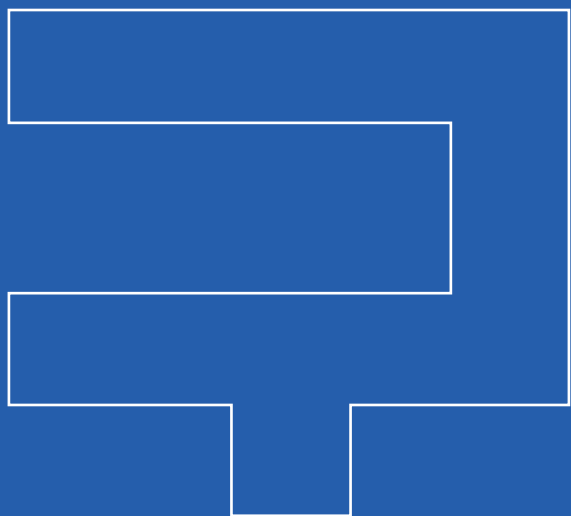
Коли ми відчували безсилля через втрату території, ми зосередилися на культурі. Це була наша відповідь: якщо нас намагаються стерти фізично, ми зробимо безсмертною мову.

У цьому процесі ми знайшли однодумців держслужбовців. Це був справжній симбіоз:

ми приходили з ідеями, а держслужбовці, виконуючи свої завдання, підтримували нас і надавали процесу офіційної ваги. Цього авторитету було достатньо для донорів, які й забезпечили фінансування. Результат цієї роботи світ побачив у 2024 році – кримськотатарську мову додали в Google Translate.

Також цього року, за підтримки House of Europe та спільно з румунськими колегами, ми оцифрували три томи “Словника добруджанського кримськотатарського етнолекту”. Це крок до розширення функціоналу перекладача – щоб у майбутньому додати туди повноцінний словник та озвучку.

Ми довели: ворог може окупувати нашу землю, але не здатен знищити нас як народ, поки ми бережемо свою мову».

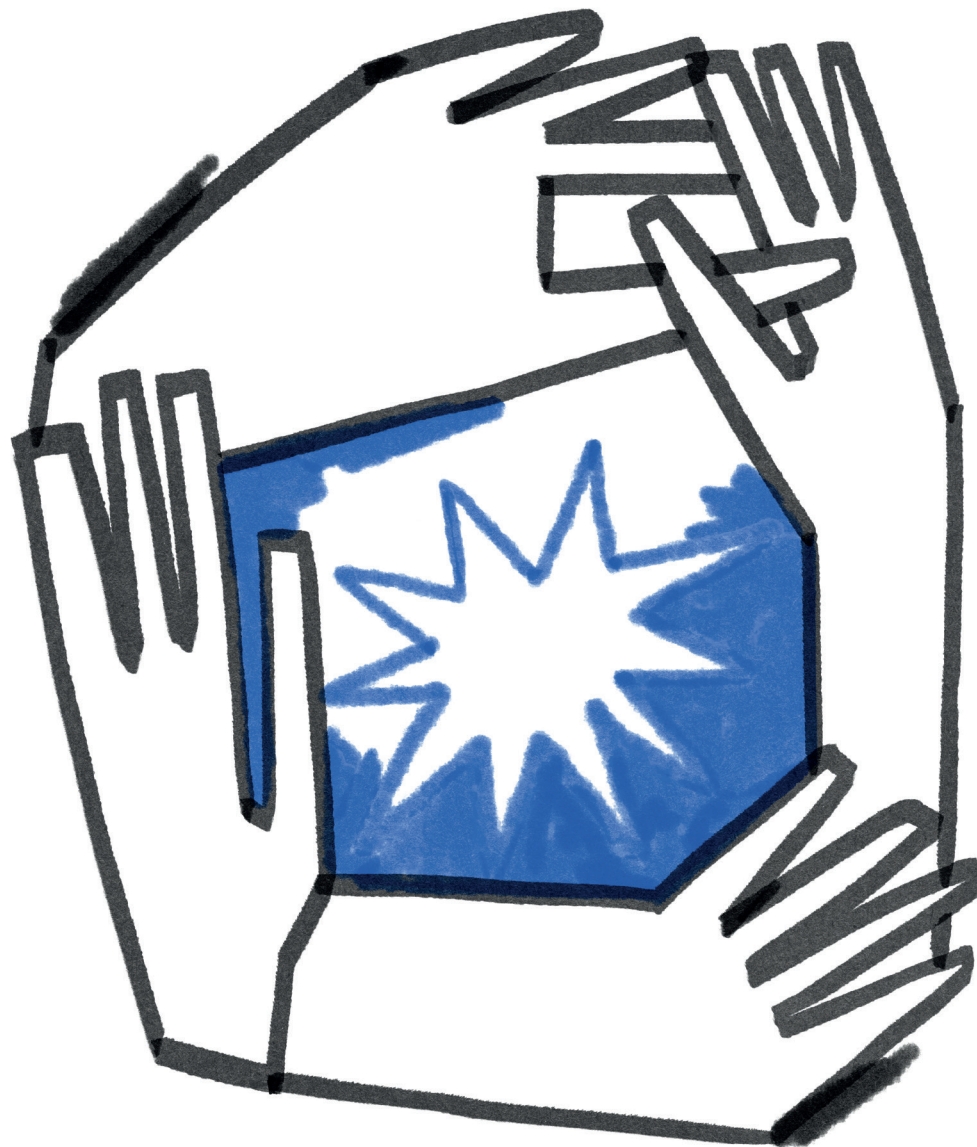
ЩО ВИ РЯТУВАТИМЕТЕ, ЯКЩО ДОВЕДЕТЬСЯ
ТІКАТИ З ДОМУ?

12→

НАШІ НАВИЧКИ
З ДОСЛІДЖЕННЯ
Й ВІДНОВЛЕННЯ
ПОШКОДЖЕНИХ
ПАМ'ЯТОК
ЗНАДОБЛЯТЬСЯ ПІСЛЯ
ЗАКІНЧЕННЯ ВІЙНИ

Василь Карпів

Очільник реставраційного
бюро Karp Restor

«Із початком повномасштабного вторгнення частина наших проєктів зупинилась через обмеження у фінансуванні й невизначеність. Частина команди пішла у волонтери. Дехто повернувся додому, до рідних міст. Хтось виїхав за кордон.

Приблизно через два тижні ми почали частково відновлювати роботу. Звісно, тривалий час були серйозні проблеми з логістикою, доставкою реставраційних матеріалів з-за кордону, що значно сповільнювало процес організації роботи. Зараз багато хлопців з нашої команди є на передовій і беруть активну участь у боях.

Сьогодні важко передбачити терміни завершення воєнних дій і масштаби заподіяної шкоди. Та ми працюємо далі і віримо, що зуміємо зберегти наші культурні надбання та цінності. На нас буде велика надія щодо дослідження та відновлення пошкоджених об'єктів. Тому маємо стимул розвивати нашу команду професійних консерваторів і реставраторів мистецтва.

У відносно безпечних зонах роботи зі збереження спадщини не мають зупинятися, але повинні одразу плануватися як робота в кризових умовах: із резервним живленням (генераторами, акумуляторними станціями, автономним освітленням) і можливістю продовжувати навіть за відсутності

опалення та електрики. Війна показала, що ми можемо працювати в холоді, без світла, під ліхтариками, але це не має бути нормою.

Другий обов'язковий блок – превентивні заходи. Потрібно мати резервні сховища для найбільш цінних об'єктів, заздалегідь підготовлені протоколи евакуації, йдеться також про базову цифрову фіксацію (фото, 3D-сканування) і мінімальні консерваційні втручання, які стабілізують пам'ятку до повноцінної реставрації. Це має бути системна модель роботи в умовах загрози, а не імпровізація постфактум».

13 →

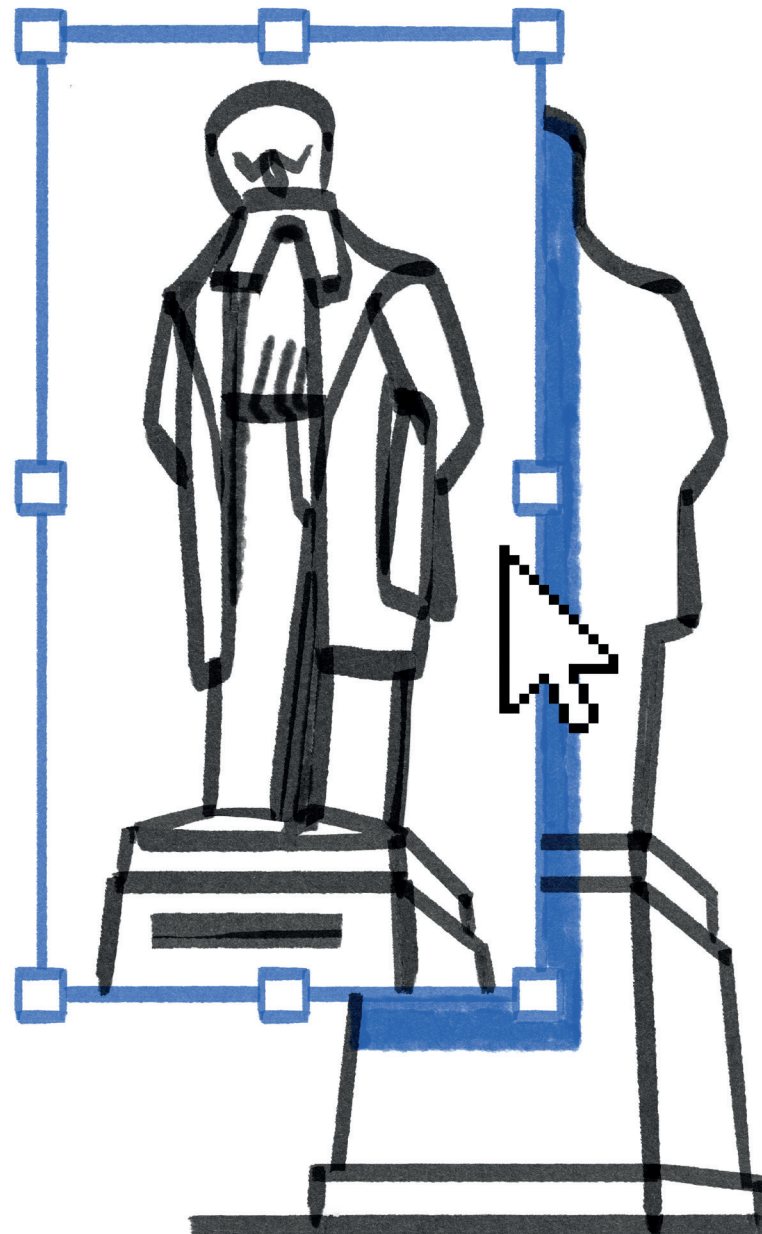
РЕСТАВРАЦІЯ І
КОНСЕРВАЦІЯ ПАМ'ЯТОК
КУЛЬТУРИ ЗБЕРІГАЄ
НЕ ЛИШЕ ОБ'ЄКТ, А Й
ЗВ'ЯЗКИ МІЖ ЛЮДЬМИ

Василь Карпів

Очільник реставраційного
бюро Karp Restor

68

69

«Наша історія побудована на тривалій роботі й довірі. Деякі організації дивуються, що ми тут робимо і як ми це робимо, на якому рівні і в якому масштабі.

Дуже круто, що під час повномасштабної війни іноземні фонди не припинили своєї співпраці з нами. Завдяки їм такі команди, як наша, фактично продовжують працювати. Ми не помітили зменшення підтримки: те, що робили до 2022 року, продовжили робити й після.

Допомога з-за кордону в основному йде через грантові програми, які оголошує та чи інша країна. Ми працювали й продовжуємо працювати з House of Europe, Aliph Foundation (Женева, Швейцарія), Goethe-Institut Ukraine, Національним інститутом польської культурної спадщини за кордоном «Полоніка».

Із найбільших проєктів, реалізованих завдяки іноземній підтримці, це реставрація Ужгородського кафедрального собору та готичної дерев'яної церкви в Олександрівці Хустського району. Також дуже вагомою була науково-дослідницька подорож Європою.

Важливо наголосити, що потрібно вкладатися в освіту. Ми самі вчимося – і стараємося відправляти людей на

стажування за кордон. Недавно відкрилась школа реставрації при Львівській національній академії мистецтв, де я викладаю. Ця програма реалізується спільно з Фондом ім. Ебергарда Шьока (Німеччина) та ЮНЕСКО. Другий заклад, де в Україні навчають реставраторів монументального мистецтва, – це Львівський фаховий коледж декоративного і ужиткового мистецтва ім. І. Труша.

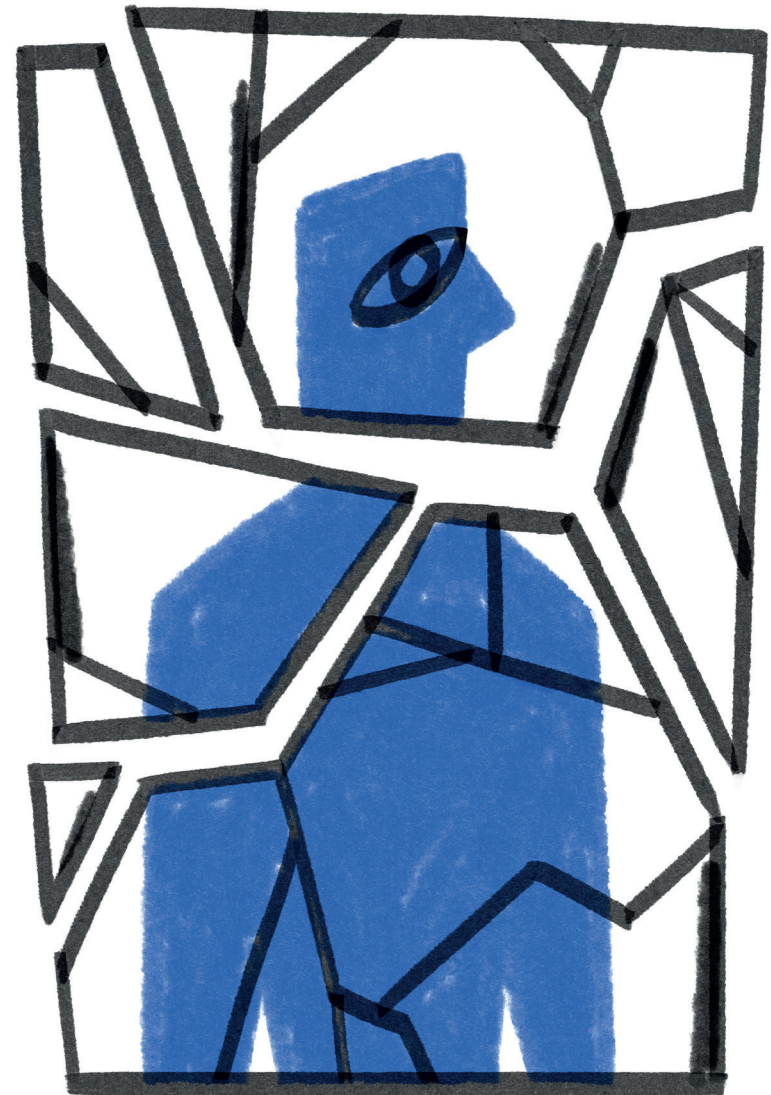
Освіта для реставраторів поволі, але розвивається. Однак таке навчання має бути в усіх містах, які формуються з історичної забудови: Ужгород, Луцьк, Одеса, Київ, Дніпро, Харків та інші».

14→

ЗБЕРІГАЙТЕ ПАМ'ЯТЬ
ПРО МИНУЛЕ ЗАРАДИ
ПРИЙДЕШНІХ ПОКОЛІНЬ

Людмила Яворська

Керівниця misto.media

«Нам зараз вкрай важливо працювати над збереженням історичної спадщини.

Якось я задумалась над тим, яким був міжвоєнний Луцьк ХХ століття? Він був наповнений людьми, будівлями, надіями. На вулицях – кого тільки не побачиш. Євреї мають крамнички й цукерні, чехи варять пиво і випалюють цеглу, вірмени розповідають дітям, як будували замок Любарта, німці – про лютеранську кірху, в чиновницьких кабінетах (бо ж при владі) – поляки, українці борються за свої школи й театри, караїми – гуртуються, щоб зберегти громаду. Усі живуть поруч, бо Луцьк – багатонаціональне місто.

Проте із пануванням радянської влади ці голоси стихли: національні ідентичності знищували, формуючи єдино припустимий образ “радянської людини”. Якись нації винищили фізично, якись – виселили, хтось поїхав сам.

Замислюючись над важливістю фіксувати сучасні важливі події, ми розуміємо, що маємо значні прогалини в історії минулого. Життя та історія спільноти караїмів у Луцьку – саме така прогалина. В період Речі Посполитої місто Луцьк Волинської області й місто Галич Івано-Франківської області були місцями найбільших поселень караїмів, не враховуючи Криму.

Так з’явилася ідея: віднайти, задокументувати й розповісти історію караїмів у Луцьку, поки ще можливо знайти загублений слід, а відтак – зафіксувати й зберегти пам’ять про цю спільноту в одному з найбільших місць їхнього поселення через сучасні формати історій про традиції, архітектуру, міське життя, видавничу справу, поезію тощо».

15→

БЕЗ ЖИВОЇ МОВИ
КУЛЬТУРА НАРОДУ СТАЄ
МУЗЕЙНИМ ЕКСПОНАТОМ

Ельдар Осман

Голова ГО QIRI'M Young

«Мова – це програмне забезпечення нашої культури. Без неї всі інші елементи – звичаї, одяг, пісні – стають “залізом”, яке не працює, музейними експонатами. На перших зустрічах у Львові ми інтуїтивно намагалися створити свій мікросвіт, щоб не розчинитися. Чесно кажучи, моя кримськотатарська тоді була на побутовому рівні. Я розумів, говорив, але відчував брак глибини.

Чому мова занепадала ще до війни? Треба бути чесними: ми самі недостатньо її використовували. Вона часто лишалася “домашньою”, сімейною, але навіть у родині говорили російською, бо публічний простір був зросійщеним. Згодом 2014-й та 2022-й роки стали точками переосмислення. З початком повномасштабного вторгнення я принципово відмовився від використання російської – це стало питанням гігієни. Водночас повністю перейти на кримськотатарську в побуті, на жаль, складно через відсутність середовища на материк.

Робота над Корпусом мови спільно з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка дала глибше розуміння проблеми. Ми зіткнулися з кадровим голодом. Фахівців, які можуть професійно працювати з текстами, – одиниці, переважно люди поважного віку. Ми садили поруч молодого волонтера за

комп'ютер і літнього філолога з книжкою. У цьому тандемі ми оцифрували нашу спадщину.

Історично наша література фіксувалася у чотирьох системах письма. Звести це до єдиного знаменника для машинного навчання – титанічна праця. До того ж війна розпорошила носіїв. Останнім осередком поза окупацією була Херсонщина, де ми могли вільно комунікувати, але окупація півдня розбила і цю спільноту.

Це все спонукало мене йти в науку. Адже поєднуючи технічні знання з лінгвістикою, я зможу принести найбільшу користь своїй країні та народу».

16→

ЯКЩО У МИРНОМУ СВІТІ
ОЦИФРОВУВАННЯ
РОБИТЬ МУЗЕЙ
ДОСТУПНІШИМ, ТО
У СВІТІ ВІЙНИ – РЯТУЄ
ТВОРИ ВІД ЗНИЩЕННЯ

Олексій Воронко

Менеджер із цифрової трансформації
та грантової діяльності Одеського
національного художнього музею

«Попри загальне велике навантаження на працівників, усі усвідомлюють, що і колекцію, і архів музею потрібно оцифрувати. По-перше, це сприяє тому, щоб музей відповідав світовим стандартам відкритості й міг надавати рівний доступ до національної культурної спадщини. По-друге, це дає змогу всім зацікавленим проводити дослідження, спираючись на наші унікальні матеріали.

Результати першої хвилі оцифрування архіву ми презентували в лютому 2023-го. Метою було оцифрувати найцікавіші документи з якнайбільшої кількості фондів – їх виклали у вільний доступ на сайті музею. Далі влітку 2023 року оцифрували дуже великий фонд документів про реставраційні роботи в будівлі палацу.

Я займався третьою хвилею оцифрування документів початку ХХ століття й дотепер. Це 8100 документів із 9 фондів. Серед них – фонди наукових співробітників музею Лідії Калмановської, Абрама Шистера та Олександра Тюрюміна, художників Петра Нілуса, Геннадія Малишева і Фелії Фальчук, а також сучасних мистецтвознавців Уте Кільтер, Михайла Рашковецького та Семена Кантора. Проект підтримав House of Europe.

Найголовніше, на мою думку, – зробити публічним великий масив інформації про те, що Одеса має унікальну місцеву школу

практично в будь-якому періоді історії. Окрім того, майже будь-який документ за імперський та радянський час є свідченням колонізаційної політики на різних рівнях: від організації обов'язкових “агітпотягів” до кількомісячного листування з московськими чиновниками, аби отримати схвалення на проведення в музеї виставок.

Наша мета – оцифрувати колекцію та архів музею повністю».

17→

У ХХІ СТОЛІТТІ
НАЙГОЛОВНІША
НАВИЧКА ДЛЯ
ВИЖИВАННЯ У ВІЙНІ –
НЕ БОЯТИСЬ КРИТИЧНО
ПОГЛЯНУТИ НА ТЕ,
ЩО ТИ НІБИТО ЗНАЄШ
ПРО РОСІЮ

Інна Павленко

Завідувачка відділу проектного
менеджменту Запорізької обласної
універсальної наукової бібліотеки

«Із 2022 року було багато хвиль пропагандистських атак на українців із боку росіян, які мали викликати паніку у населення. Було багато спроб розхитати суспільство, маніпулюючи на наших цінностях. Це – найпідступніша зброя.

Не варто чекати, коли війна опиниться поряд, важливо діяти вже зараз на випередження. Перед тим як російські танки зайдуть у будь-яку країну, туди спочатку зайдуть російські церква, культура, засоби масової інформації, наука, а в інформаційному полі будуть просуватись російські наративи. Перш за все потрібно провести тотальну ревізію власних поглядів і не боятись піддати сумнівам навіть фундаментальні знання.

Іноземці мають дуже багато нав'язаних стереотипів і хибних уявлень про минуле і теперішнє, про Росію і росіян, які перешкоджають об'єктивній оцінці, критичному аналізу та обґрунтованому прогнозуванню. Саме це становить найбільшу небезпеку передусім для них самих, обмежуючи здатність до захисту. Найактуальнішою ця загроза є, звичайно, для Європи.

Важливо, щоб громадяни інших країн досконало розуміли тенденції в нинішніх процесах та усвідомлювали загрози для них самих. Ігри в дипломатію з агресивною

мілітаристською країною закінчилися тим, що європейці у себе над головою побачили російські безпілотники й винищувачі. У нас спільна загроза, і тепер уже очевидно, що єдина умова для безпеки Європи – це військова поразка Російської Федерації».

18→

ЧАС ВИЗНАТИ:
РОСІЯ – КОЛОНІЗАТОР,
НАВІТЬ ЯКЩО ВОНА
НАМАГАЄТЬСЯ
ДОВОДИТИ
ПРОТИЛЕЖНЕ

Надія Коваль, Анастасія
Омелянюк, Іва Найденко,
Юлія Еліас

Кураторки проекту
«Український
Деколоніальний Глосарій»

«Виклик, який перед нами постає: Росія завжди себе презентує як лідер антиколонізаційного руху. Як правонаступниця СРСР, вона намагається повернутися в часи Холодної війни й показати, що є альтернативою західному капіталізму й навіть імперіалізму. Це нарратив їхньої пропаганди, і він працює, зокрема, на завоювання симпатій у країнах, які ми зараховуємо до Глобального Півдня. Мовляв, Росія не є колоніальною державою, не є імперією.

Росіяни абсолютно інструменталізують деколоніальний дискурс. І серед європейців існує така думка: “Росія займає іншу роль, вони ж не колонізатори”. Але тут є українці, кримські татари, білоруси, які кричать про протилежне. Якщо подивитися на політику Росії в роки, коли вона називалася імперією, чи в роки Радянського Союзу, то ми побачимо процеси, що перетинаються з колоніальними політиками, які європейські країни чинили в різних країнах світу.

Росія у своєму нарративі намагається апропріювати не тільки українське, а й європейське – для того, щоб посилити пропагандистські нарративи, що, мовляв, вона є носієм культури й освіти. Це ще більше підкреслює її як імперію і колонізатора.

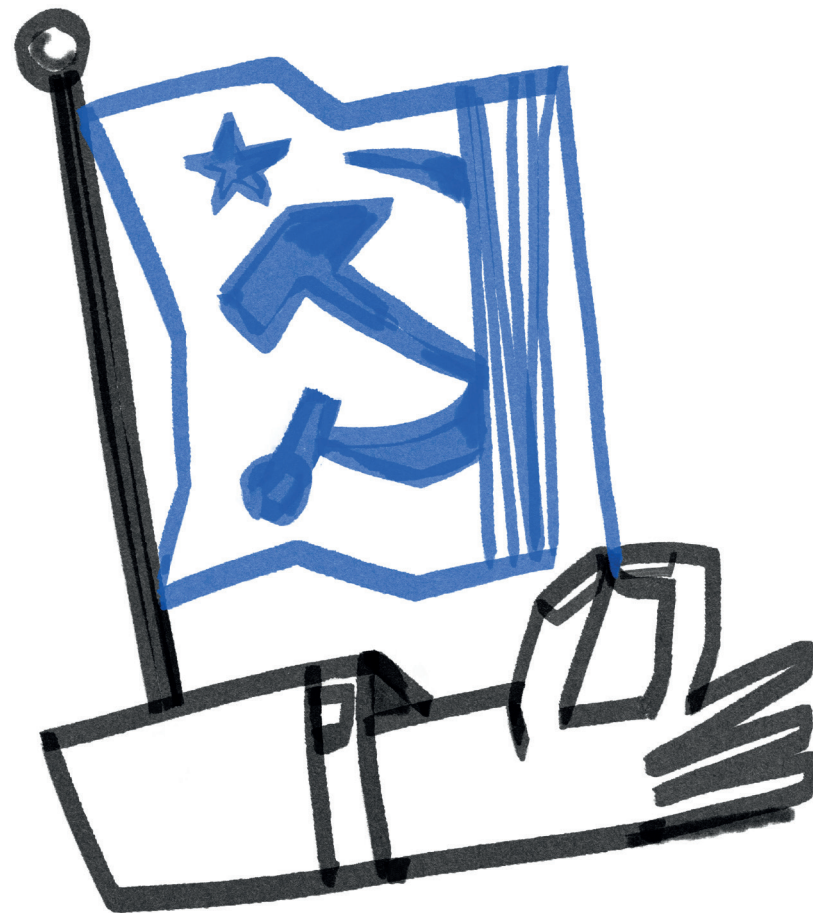
Треба пояснювати базові речі, що цей процес не почався ані у 2014-му, ані у 2022-му році. Це має дуже довгу історію. Прийняття Росії як колонізатора, а українців – як жертв цієї політики є непростим кроком для всіх. Багатьом українцям важко визнати, що вони були колонізовані, і що їхні предки були колонізовані, – і потім узагалі переосмислити частину своєї свідомості».

19→

НА ПРИКЛАДІ ВЛАСНОЇ
ІСТОРІЇ УКРАЇНА
ПОКАЗУЄ: НІКОЛИ
НЕ ПІЗНО ПОЧАТИ
СПРОСТОВУВАТИ
РОСІЙСЬКО-РАДЯНСЬКІ
СТЕРЕОТИПИ

Сергій Божко

Старший науковий співробітник
Національного заповідника
«Софія Київська»

«У заповіднику “Софія Київська” ми проводимо екскурсії нашими філіями – це Софійський собор, Андріївська церква, Кирилівська церква, Золоті ворота. Де-юре до заповідника також входить Судацька фортеця, що розташована на тимчасово окупованій території.

Ми дивимось, з якої їде країни людина, як їй краще подати інформацію. Така практика була й раніше, просто зараз запит на такі екскурсії зріс. Це і є культурна дипломатія.

Програму візиту іноземних гостей складає протокольне управління Міністерства закордонних справ. Переважно всіх цікавить Софійський собор. Там ми насамперед звертаємо увагу гостей на саркофаг Ярослава Мудрого і розповідаємо, що залишки князя, за останньою інформацією, містяться у Нью-Йорку, в українській автокефальній православній церкві Святої Трійці. У ній уже виявили ікону Миколи Мокрого – це робота XII століття, яку вивезли з Софії Київської українські священники під час Другої світової війни. Тоді ж, імовірно, вивезли й останки Ярослава Мудрого.

Українські вчені переконані, що в саркофазі в Києві – залишки дружини Ярослава, шведської принцеси Інгігерди. Щоби довести це, плануємо провести порівняльний аналіз ДНК. Російська версія, що пішла

з радянських часів, стверджує, що вона похована у Новгороді, звідки й одне з відомих імен принцеси – Анна Новгородська. Цей стереотип, що вона російська свята, на жаль, поширений у Швеції. У 1990-ті роки там вийшла науково-популярна книга про Інгігерду, де описана ця російська версія. Книгу перекладено англійською, вона доступна в інтернеті. Ми ж спростовуємо цей радянський стереотип і стверджуємо, що він некоректний. Княгиня Інгігерда, мати шести князів і чотирьох королів, похована саме в Києві».

20→

ДЕКОЛОНІЗАЦІЙНІ
СТУДІЇ – НЕ ЛИШЕ
НЕОБХІДНІСТЬ, Я Й
ПІДґРУНТЯ ДЛЯ ПОШУКУ
СПІЛЬНОЇ МОВИ
ЗІ СВІТОМ

Надія Коваль, Анастасія
Омелянюк, Іва Найдено,
Юлія Еліас

Кураторки проекту
«Український
Деконіальний Глосарій»

«Деколоніальні студії – це спільні теорії, які допомагають різним країнам – Ірландії, Сирії, Ліону, Казахстану, Білорусі, Україні – працювати з минулим і будувати майбутнє. Це дає можливість говорити разом, думати разом, вчитися одне в одного.

В Україні про деколонізацію говорили давно. Наприклад, Іван Дзюба. Потім – Оксана Забужко, Тамара Гундорова, Віра Агеєва, Віталій Чернецький. Ми маємо традицію, але вона не була масштабною і не була включена у студії на заході.

“Український Деконіальний Глосарій”, який ми створили, – це робочий інструмент, який охоплює напрацювання різних фахівців. Він має на меті допомогти українцям – наприклад, тим, хто працює у сфері культури, – комунікувати з іноземними партнерами на ці теми. А також іноземним дослідникам, які не мають необхідної бази джерел, оскільки їхня освіта – російськоцентрична.

Ми часто пояснюємо нашу роботу як переклад, що працює в обидва боки: ми перекладаємо те, що доступне нам у закордонних авторів, і назад – український досвід у контекст, у якому ми зараз перебуваємо за кордоном. Ми будуємо місточки між різними контекстами.

Весь світ побудований на колонізації. Немає людини, якої б не торкнулась колонізація. Якщо ми це приймаємо і входимо до деколонізаційних студій зі своєю сильною перспективою, своєю історією, своєю думкою – це є дуже цінним і для нас, і для деколонізаційних студій.

Ми маємо можливість шукати шляхи для діалогу, спільний вокабуляр із європейцями. Але що важливіше – з іншими республіками, колонізованими Росією.

Український досвід корисний для загального дискурсу, тому що повертає гостроту цієї дискусії. Часто є великий проміжок часу між процесами колонізації та сьогодення. Ми ж, українці, зараз живемо в постколоніальному контексті й перебуваємо в гострій фазі війни».

21→

МИ НЕ ЗАВЖДИ
МОЖЕМО ПОЗБУТИСЯ
ІМПЕРСЬКОЇ СПАДЩИНИ,
АЛЕ МОЖЕМО ЗМІНИТИ
СТАВЛЕННЯ ДО
НЕЇ. ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ
ПОЧИНАЄТЬСЯ ІЗ
РОБОТИ НАД СОБОЮ

Сергій Божко

Старший науковий співробітник
Національного заповідника
«Софія Київська»

«Одна з візитівок Києва – Андріївська церква – була побудована за вказівкою Єлизавети Петрівни, дочки російського імператора Петра I. Влітку 1744 року вона зі своїм фаворитом Олексієм Розумовським приїхали до Києва – і хтось із них став ініціатором побудови на цьому пагорбі цегляної церкви замість дерев'яної, яка розвалилася.

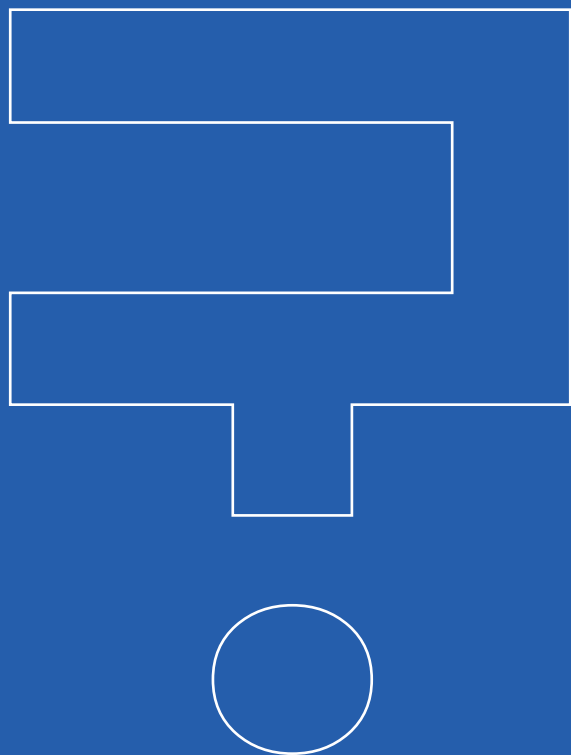
Маріїнський палац, який сьогодні є офіційною церемоніальною резиденцією Президента України, теж замовила Єлизавета – на фасадах досі є картуші з її монограмою ЄП, хоча їх і важко розгледіти.

Цю історію про зв'язок російської принцеси та Києва ми розповідали до 2014 року. Після початку війни з Росією було зрозуміло, що такий виклад цієї історії лише дратуватиме українських слухачів. Тож тепер ми більше говоримо про творців, а не замовників: наприклад, архітектора Растреллі, за чиїми кресленнями звели також Покровський собор в Охтирці та Рундальський палац у Латвії.

Окрім Растреллі, який накреслив проєкт, над Андріївською церквою працювала ціла іноземна команда: зокрема німецький столярних справ майстер Йоган Грот, а позолотні роботи виконував французький майстер Франсуа Лепренс. Були задіяні

й місцеві українські майстри – різьбярі та художники.

Ми маємо подавати інформацію збалансовано: не ховати минулого, але водночас не зводити його лише до імперії».

СКІЛЬКИ «НЕЗРУЧНИХ» ІСТОРИЧНИХ
ПАМ'ЯТОК У ВАШОМУ МІСТІ?

22→

МУЗЕЙ – ЯК МАЯК
ПОСЕРЕД ШТОРМУ.
ПОКИ МІСТО
ХВИЛЮЄТЬСЯ
У ПОШУКАХ ВЛАСНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ, МУЗЕЙ
ЗБИРАЄ ФАКТИ

Олексій Воронко

Менеджер із цифрової трансформації
та грантової діяльності Одеського
національного художнього музею

«За моїми відчуттями, суспільство зараз помітно поляризоване. Прихильників попереднього “одеського міту”, який охоплює Катерину II, Потьомкіна, Привоз, Дюка тощо, досі вистачає. З іншого боку, безумовно, активізувались дослідження та обговорення альтернативних наративів і, найголовніше, зацікавленість хоча б частини населення ними.

Ми говоримо про те, що поселення на цій території з'явилося за часів Великого князівства Литовського та наступний османський період. Недавно, у липні 2025 року, історик і археолог Андрій Красножон нарешті знайшов фрагмент стіни османської фортеці, що є вже матеріальним підтвердженням не-заснування Одеси Російською імперією.

Дослідники перевідкривають одеські 1920-ті, які відбувались нарівні з харківськими. Є велике зацікавлення одеським модернізмом другої половини ХХ століття та дисидентами. Частиною популярної української культури нарешті стають українськомовні тексти про Одесу, як-от “Майстер корабля” Юрія Яновського або “Над Чорним морем” Івана Нечуя-Левицького. І музей, як місце, де зібрані архіви, може пропонувати відповіді на ці пошуки».

23 →

УКРАЇНА НЕ ПРОСТО
ГОВОРИТЬ ПРО
ДЕКОЛОНІЗАЦІЮ –
МИ ПО-СПРАВЖНЬОМУ
ЗВІЛЬНЯЄМО СВОЮ
ТЕРИТОРІЮ

Надія Коваль, Анастасія
Омелянюк, Іва Найдено,
Юлія Еліас

Кураторки проекту
«Український
Деколоніальний Глосарій»

«У європейських академічних студіях деколонізаційні теорії набули такої популярності, що стали розмитими, а деколонізація сприймається дещо як модний аксесуар. Тож дехто закидає українцям: “Це ви теж хочете бути модними й вживати поняття деколонізації”».

Але деколонізація – це не метафора, як писала Ів Так (Eve Tuck). Це рух, тобто ми, українці, реально деколонізуємо землю: в українському контексті є конкретно окупована земля, на якій агресор здійснює жахливі злочини. Потім ми вже говоримо про мову, пам'ять – цей культурний і психологічний простір.

Пастка в тому, що можна зробити виставку чи інші проекти про деколонізацію, але залишити ситуацію незмінною. Провести цю виставку, щоби відчути, які ми хороші люди, але за цим не послідує системних стратегічних змін. І ми, українські дослідники, постійно на цьому наголошуємо: разом із теоріями мають бути реальні дії».

24→

ЛЮДИ, ЯКИМ ПОТРІБНА
ДОПОМОГА, САМІ
МОЖУТЬ НАДАВАТИ
ПОСИЛЬНУ ДОПОМОГУ

Людмила Петрова

Менеджерка проєктів платформи
Good Bread

«Дорослі люди з ментальною інвалідністю часто непомітні у нашому суспільстві. У нас є багато центрів для дітей з аутизмом, синдромом Дауна абощо. Але ми їх не бачимо, коли вони виростають. Ці люди, в кращому разі, залишаються наодинці із собою та з батьками. Коли над ними бере опікунство держава, такі люди живуть у психоневрологічних інтернатах. Ми ж даємо їм можливість вийти з такого закладу, побачити світ, відчутти свою причетність.

Ця залученість і потрібність робить людей з ментальною інвалідністю щасливими. Ви би бачили їхню радість від того, що вони готують і передають їжу нужденним.

Ми хочемо сприяти змінам у суспільстві. Щоб роботодавці побачили людей, яких раніше не помічали. І це принесе користь для суспільства.

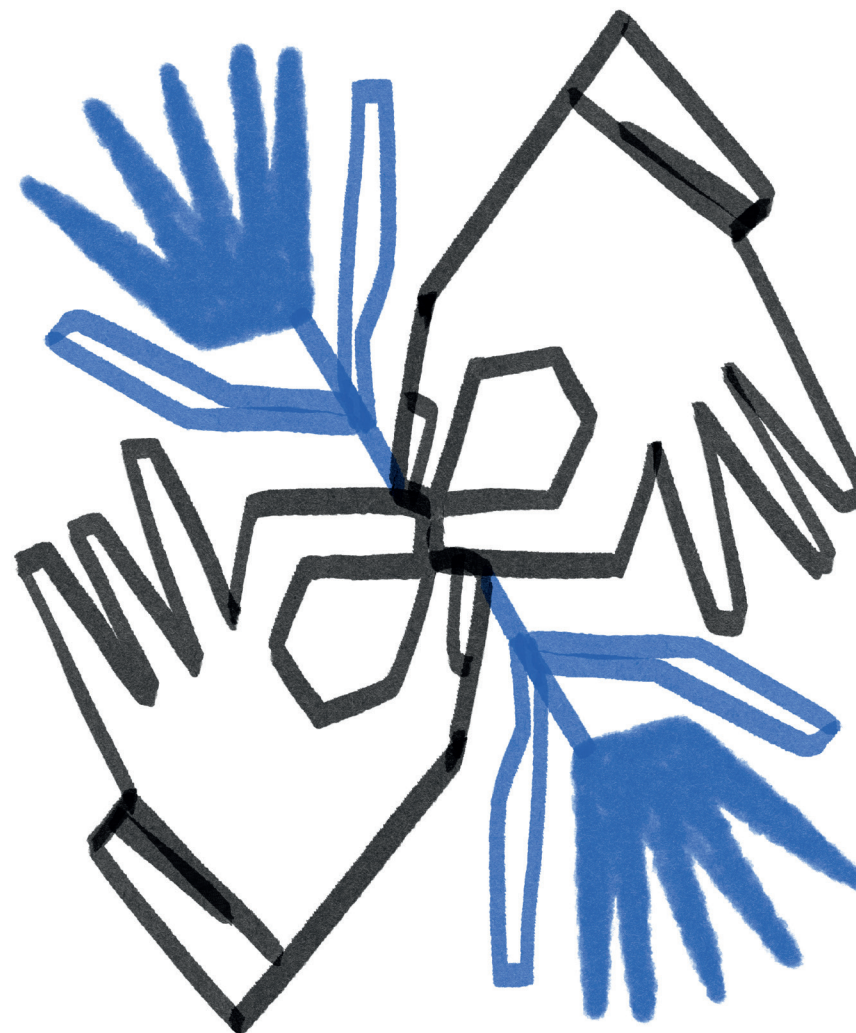
Був період, коли наша пекарня не працювала. Один із наших працівників, Вітя, щодня телефонував і питав, чи вже сьогодні можна виходити на роботу. Ми розуміємо, що в засновників пекарні є можливість зайнятися чимось іншим. Але для людей, які тут працюють, пекарня – наразі єдине місце, де вони можуть реалізовуватися».

25→

ВСІ РЕСУРСИ ВИЧЕРПНІ,
ТА НАЙБІЛЬШ
ВИЧЕРПНИЙ З НИХ – ЧАС

Олеся Захарова, Сніжана
Ніколаєнко, Єлизавета
Прасолова

Команда театру «Нафта»

«Варто постійно себе перепитувати: чи насправді необхідно те, що ми наразі робимо? Чи правда нам необхідно пів року на планування, чи достатньо буде тижня?

Обставини війни роблять все надважливим, саме тому варто бути чесними перед собою і робити лише те, що дійсно наповнює та має сенс.

Театр дає час, в якому можливо перемкнути увагу на спільний рух, спільну дію, спільні думки, формування спільного контексту. Простір, що утворюється між аудиторією та перформерами й перформерками, дає змогу бути з тим, що відбувається саме зараз. У наші часи це те, що дає силу.

Це поєднує театр з садом. Сад – як концепція, як місце, як діяльність, як спільна справа, як ще один вимір, що дає силу продовжувати робити свою роботу на своїй землі та заради своєї землі. Для тих, хто буде після. Бо сад – це те, що проникає в час. Сад видозмінюється та приймає ці зміни. Існує поруч з нами й існуватиме окремо від нас, коли ми підемо».

26→

НЕ ВАРТО
НЕДООЦІНЮВАТИ
БІБЛІОТЕКИ. БО В НИХ
МОЖНА НЕ ЛИШЕ
ЗНАЙТИ КНИЖКИ,
А Й ПОБОРОТИ СТРАХИ

Інна Павленко

Завідувачка відділу проектного
менеджменту Запорізької обласної
універсальної наукової бібліотеки

«Ізоляція призводить до емоційної замкненості серед дітей та молоді. Тому ми докладаємо зусиль, щоб вони почувалися більш комфортно і впевнено, ближче познайомились з однолітками, знайшли нових друзів.

Завдяки допомозі від донорів придбали потужний генератор, мобільні зарядні станції. Таким чином відвідувачі бібліотеки отримали можливість заряджати свої гаджети й бути на зв'язку з рідними, навчатись і працювати, коли вдома у них немає електроенергії.

Ми прагнули створити комфортне та привабливе безпечне місце, де можна перебувати під час повітряних тривог. Так з'явився творчий простір-укриття «Таємниче підземелля».

На основі спостережень та досліджень ми побачили, що найбільш стресовим моментом, пов'язаним із перебуванням в укритті, є сам момент переходу в підвальне приміщення – коли людина потрапляє зі світла і тепла в темряву, холод, вогкість, духоту. Це стосується всіх, але найбільш гостро реагували діти. Тож ми встановили яскраве освітлення, обігрівач, систему вентиляції, закупили техніку та зручні мобільні меблі, налаштували wi-fi, а вхід до нашого укриття тепер прикрашають художні

розписи. Ми розказуємо дітям, що йдемо чарівним лісом у таємниче підземелля, де розташований будиночок гобіта.

Так, із допомогою міксу мистецтва і сторітелінгу, ми долаємо найбільші страхи дітей і боремося зі стресом».

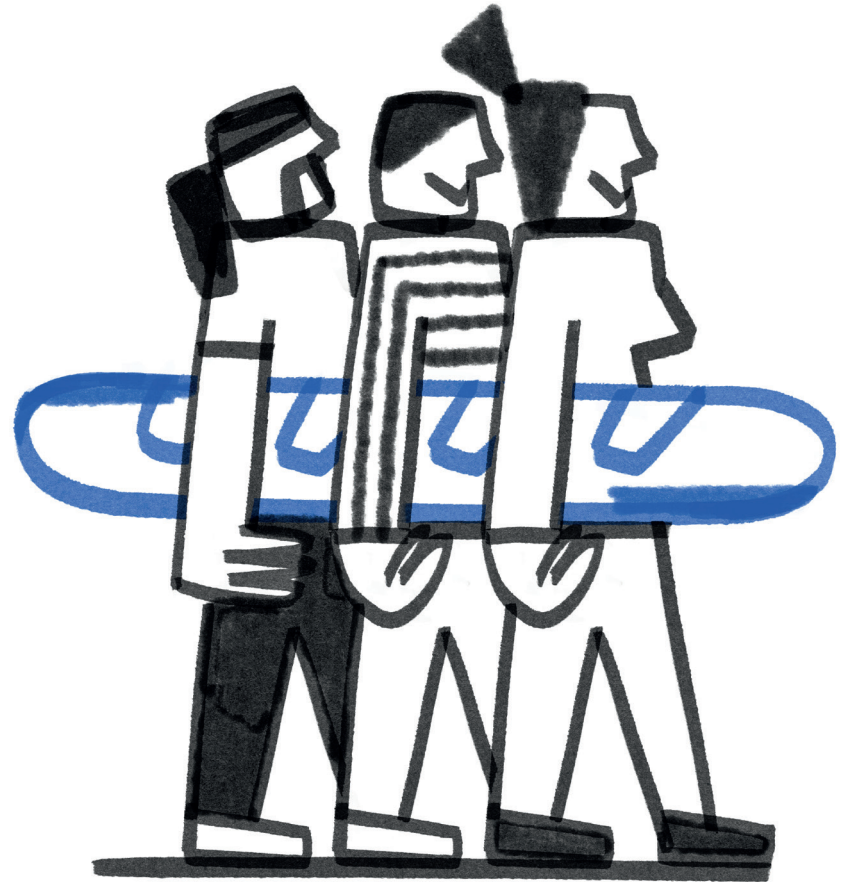

27→

СТІЙКІСТЬ ВИРОСТАЄ
ІЗ ПОСТІЙНОЇ
КОМУНІКАЦІЇ
ТА ВЗАЄМОДІЇ
З ПАРТНЕРАМИ

Людмила Петрова

Менеджерка проєктів платформи
Good Bread

«Невдовзі після повномасштабного вторгнення про нас почали дізнаватися закордонні фонди. Щоби підтримати нашу роботу, вони або передавали техніку, або переказували кошти, за які ми купували необхідне. Ми допомагаємо не лише людям із ментальною інвалідністю, а й внутрішньо переміщеним особам, малозабезпеченим людям.

Зараз не тільки ми, а й інші громадські проекти в Україні зіткнулися зі зменшенням допомоги з-за кордону: увага згасає, дається взнаки “втома від війни”.

Тому комунікація настільки важлива. Бо навіть якщо ти робиш найкращі у світі дії, допомагаєш людям, але не розповідаєш про це, ніхто про це не дізнається. Тоді ти не можеш багато допомагати.

Ми показали себе як надійні партнери, і ті донори, які нам допомагали в 2022-му, допомагають у 2025-му. Також вони рекомендують нас іншим фондам. Так ми можемо підсилювати нашу діяльність: наприклад, House of Europe підтримали наш простір, де люди з ментальною інвалідністю можуть навчатися самостійного життя у комфортних умовах. З нами залишаються організації зі США та Великої Британії, посольства Канади та Ірландії.

Комунікація створює взаємну підтримку, примножує її. З’являється синергія. Ти розповів, що ти зробив, тобі допомогли це зробити, про це почула четверта сторона, а п’ята допомогла так, що ти навіть і не очікував такого. Тоді ти продовжуєш робити те, що можеш, там, де можеш, і з тими ресурсами, які в тебе є».

28 →

ТІ, ХТО СПРАВДІ
ХОЧУТЬ ЗНАЙТИ СПІЛЬНУ
МОВУ, ЗНАЙДУТЬ ЇЇ –
І ВІДКРИЮТЬ ДЛЯ СЕБЕ
НОВИЙ СВІТ ЗАВДЯКИ
ТВОРЧОСТІ

Марко Відал Гонзалес

Засновник видавництва
La Tortuga Búlgara

«Війна не придушує творчість, а навпаки, посилює її, даючи голос тим, хто продовжує прагнути свободи. Для іспаномовних читачів книжка “Антологія сучасної української поезії” має велике значення, пропонуючи глибоке та зворушливе бачення сучасної України. Разом ці вірші створюють культурний місток, який сприяє співчуттю та розумінню, робить видимим боротьбу України та оспівує життя, яке триває попри все.

Працюючи над перекладом антології української поезії, ми відкрили для себе дуже багато – і це було не складно, адже раніше ми майже нічого не знали про українську літературу. Загалом в Іспанії знання про “Схід” обмежені, і все часто зводиться до узагальнень.

Особисто я маю професійні зв'язки з Болгарією й добре знаю цю країну та її мову, але є багато інших слов'янських країн, з якими я не мав нагоди ґрунтовно ознайомитися. Чим більше я дізнаюся про українську літературу, тим більше вона мені подобається. Після антології ми видали ще три книжки: *Mu Women* Юлії Ілюхи, *Valse mélancolique* Ольги Кобилянської та кілька оповідань Миколи Хвильового. Зовсім скоро також вийде поезія Богдана-Ігоря Антонича.

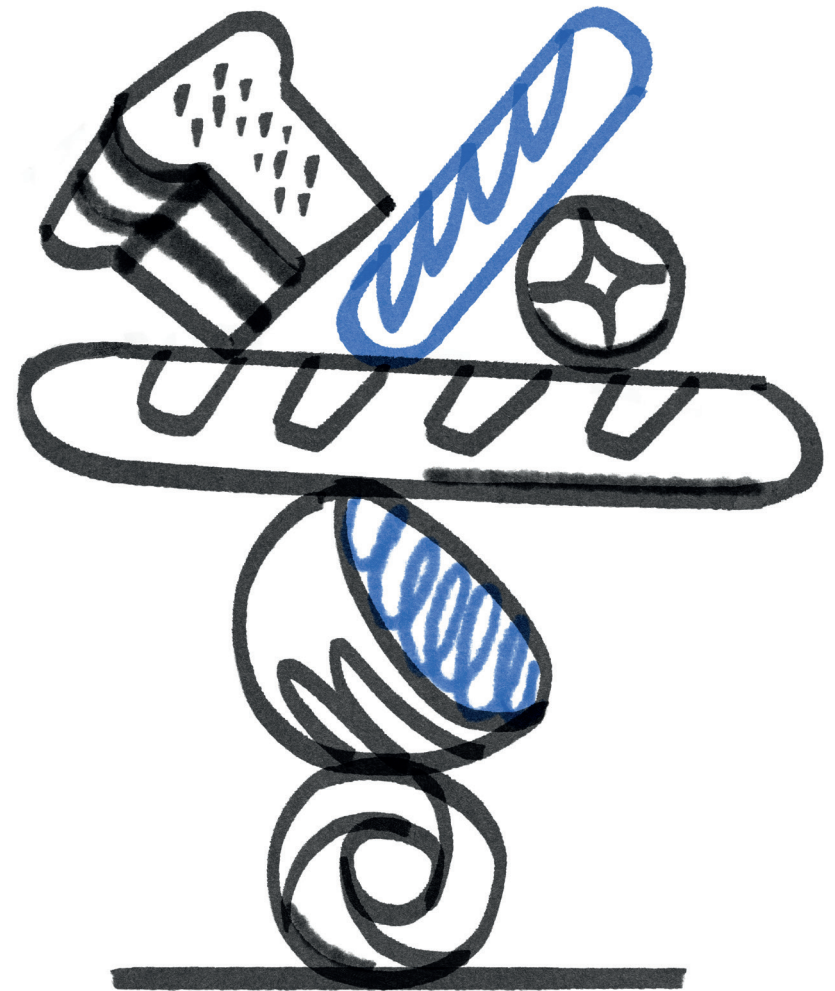
Ця антологія стала дверима до виміру, про який я раніше не знав і який, на жаль, в Іспанії недостатньо досліджений: до української літератури. Це відкриття стало найкращим подарунком».

29→

ХЛІБ СТАЄ СИМВОЛОМ ТУРБОТИ Й ЗГУРТОВАНОСТІ

Людмила Петрова

Менеджерка проєктів платформи
Good Bread

«Перші два тижні після початку вторгнення Good Bread for Good People не працювали: наші підопічні або залишалися вдома, або були евакуйовані в села чи на захід країни. Але вже 9 березня ми знову почали випікати хліб.

Засновник пекарні Владислав Малащенко написав пост у фейсбуці, що ми будемо пекти хліб і безкоштовно передавати бійцям територіальної оборони. На це відгукнулося багато волонтерів. У нас працювали і журналісти, і актори, і просто люди, які опинилися у складній ситуації, втратили роботу й були дезорієнтовані. Було багато молоді. Інколи на зміну приходило 10-15 людей, яких ми раніше не знали. Так ми із 200 хлібин на день розігналися до 2000 буханців.

Наш хліб – це перший хліб, який побачили люди в Ірпені і Бучі. Тобто коли туди ще не доїхали сапери для розмінування, волонтери на велосипедах і старих розбитих машинах доставляли хлібини.

Наш хліб одним із перших почав приїжджати на деокуповані території. Його везуть у шелтери для ВПО чи людей з інвалідністю у Дніпрі й Харкові. А зараз дронами його доставляють нашим військовим. І це велика честь для нашого хліба.

Наш хліб – це символ турботи. Це наше послання людям на фронті і прифронтових територіях, що ми їх пам'ятаємо й не покинемо. Попри обстріли й блекауті, ми продовжуємо випікати хліб».

EO→

КОЛИ ТИ ДАЛЕКО ВІД
ДОМУ, ПОВЕРНУТИ
ВІДЧУТТЯ БЕЗПЕКИ ТА
ПРИЙНЯТТЯ МОЖЕ ЇЖА

Ельдар Осман

Голова ГО QIRI'M Young

138

139

«Ми навчили машини перекладати кримськотатарською. Але національну кухню оцифрувати неможливо. Ти не можеш завантажити у “хмару” аромат кави чи смак свіжого кобете.

У Криму кухня була справжньою екосистемою, де є все – від вуличної їжі до вишуканих солодощів. Це високий рівень гастрономії та сервісу, але насамперед це природне мовне середовище. Ти заходиш, вітаєшся “Selâm aleyküm”, і тебе розуміють не тому, що це фішка закладу, а тому, що так живуть. Коли ми опинилися у Львові, кулінарні вечори стали нашою машиною часу. Ми збиралися, ліпили манти, готували плов. Навіть намагалися на таких зустрічах говорити тільки кримськотатарською мовою.

Їжа повертає тебе додому, нагадує батьківський дім. Це створювало той психологічний комфорт, якого нам так бракувало.

Тут, на материку, ми все ще в процесі відтворення цього відчуття. У різних містах різна ситуація, різні заклади. Десь смачніше, десь менш автентично. Мені особисто бракує не стільки страв, скільки самої атмосфери кримськотатарського закладу. Того відчуття, коли простір дихає культурою.

Кухня – це, мабуть, найприємніший спосіб для українців спробувати нашу культуру на смак. Але, на відміну від мови, яку ми успішно зберігаємо в цифрових корпусах, гастрономічна традиція живе лише в реальному світі – у спілкуванні за одним столом.

Ми намагаємося зберігати традиції навіть коли розсіяні світом. Важливим моментом єднання для нас є релігійні свята, зокрема Курбан-Байрам. У цей час збирається найбільше людей, це сотні родин. Традиційно ми ріжемо барана, роздаємо м'ясо. Але люди приходять не просто за м'ясом. Вони приходять за відчуттям спільноти, яке неможливо передати інакше. У ці моменти ми знову відчуваємо себе єдиним цілим».

Э1→

КУЛЬТУРНОМУ
МЕНЕДЖЕРУ ТРЕБА
УМІТИ СТІЛЯТИ

Андрій Котляр

Кінооператор, продюсер
об'єднання Babylon'13

«Думаю, якщо ти український митець, ти маєш бути з українським народом в усіх його бідах.

Ми повинні говорити нашим західним колегам, що війна до них прийде. Хоча цього не треба пояснювати нашим друзям з країн Балтії: вони готуються, бо розуміють, що будуть наступними.

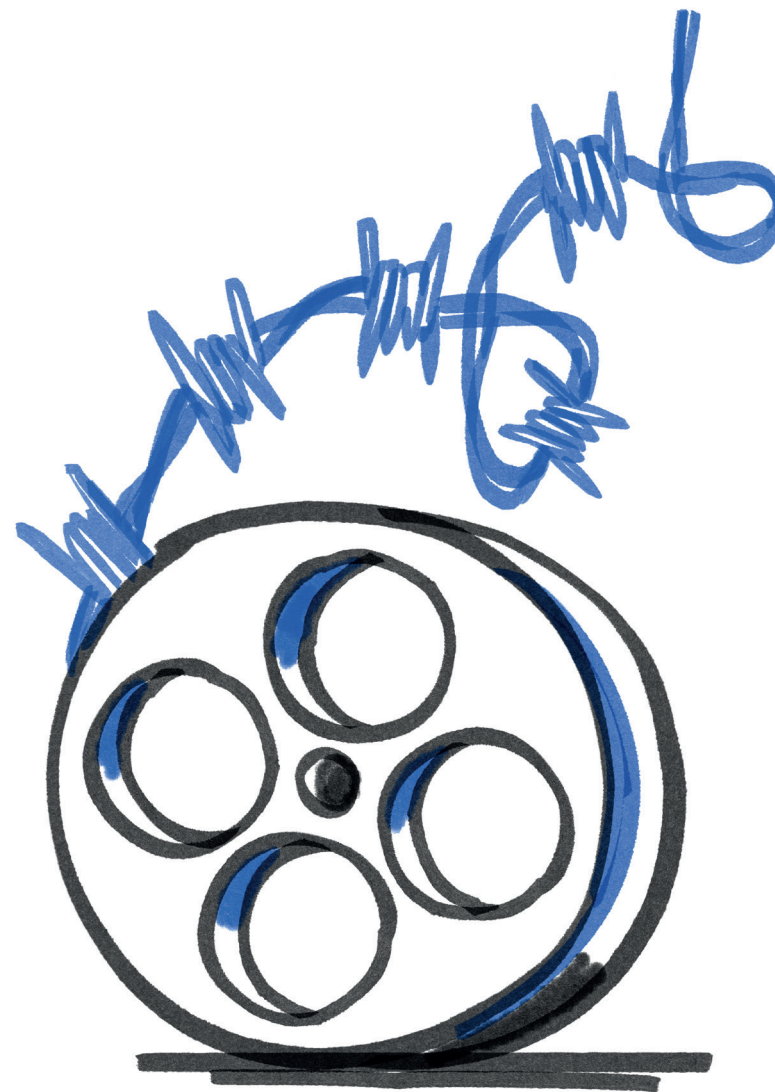
Я раджу усім колегам опанувати певні навички й розуміти, як діяти в умовах стресу, пройти хороший курс тактичної медицини й мати базове розуміння того, як врятувати людині життя. Варто дізнатися, що таке засоби резервного живлення і як зробити своє життя більш комфортним, якщо не буде електропостачання. Якщо ви готові брати до рук зброю, можна піти на полігон: не треба вистрілювати тисячу набоїв, просто ознайомитися зі зброєю, не боятися її. Я стріляти ніколи не вмів, а зараз умію. Так, культурному менеджеру також потрібно уміти стріляти: я зараз на службі, тому мені це потрібно, щоби вижити фізично».

ЭЗ→

ПОКИ ТРИВАЄ ВІЙНА,
МАЄМО ДУМАТИ, ЯК
ПОВЕРНУТИ ВІЙСЬКОВИХ
У МИРНЕ ЖИТТЯ, ДО
ЦИВІЛЬНИХ ПРОФЕСІЙ

Андрій Котляр

Кінооператор, продюсер
об'єднання Babylon'13

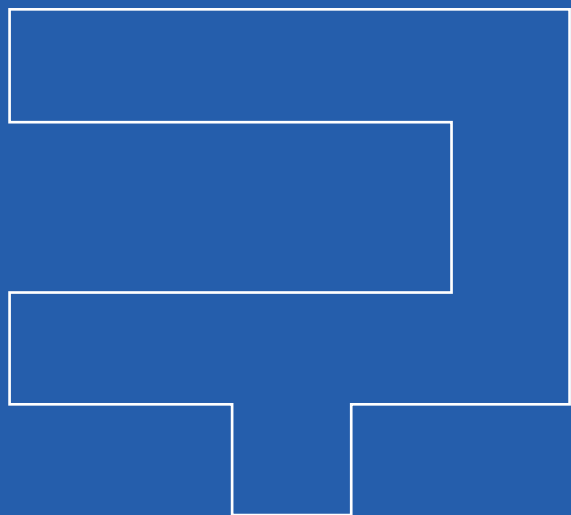
«Війна забирає багатьох професіоналів у кіногалузі. Це відкидає галузь на роки назад. Ми втрачаємо класних фахівців на війні, і не тільки вбитими чи пораненими. Хтось просто ніколи вже не повернеться до цієї роботи, бо їхнє життя докорінно змінилося. Мій друг, дуже класний кінематографіст, в армії з 2022 року – і він уже ніколи не повернеться в кіно. Бо для нього це вже не має значення, він цікавиться воєнними технологіями.

З іншого боку, я маю іншого друга, художника по світлу. Ми разом працювали до повномасштабного вторгнення. Зараз він у війську на бойовій посаді, і боїться, що втратив свої професійні навички. Людина вже четвертий рік не була на знімальному майданчику, він має проблеми зі здоров'ям. У той час інші його колеги продовжують працювати й вдосконалюватися у професії.

Нам треба думати, як реінтегрувати людей. Ми всередині організації будемо цим займатися, бо маємо мобілізованих спеціалістів. Міркуємо, як їх “підтягнути”, які проекти й простір зможемо пропонувати.

Також один із пріоритетів на наступні пів року – пошук грантів на ментальну підтримку учасників нашого об'єднання загалом.

Нині війна – це марафон, у якому треба піклуватися про людей поруч та намагатися зрозуміти, як можна допомогти їм та підтримати».

ЩО ВИ БУДЕТЕ РОБИТИ, КОЛИ ВІЙНА ЗАКІНЧИТЬСЯ?
А ЯКЩО ВОНА НЕ ЗАКІНЧИТЬСЯ?

**Володимир Єрмоленко →
Правила життя у світі,
де більше немає правил**

Культура – це переклад досвідів. А досвід – неперекладний. Ти не зможеш зрозуміти, «як це» – бути під обстрілом, якщо ти сам під обстрілом не був. Ти не зможеш зрозуміти, «як це» – втратити найближчих, якщо сам найближчих не втратив.

Але культура – це відчайдушна спроба перекласти те, що перекласти неможливо.

Вона не дасть тобі повною мірою відчуття, «як це». Але вона наблизить тебе до цього відчуття. Максимально близько підведе тебе до кордону країни, в якій ти ніколи не був.

Культура дозволяє навчитися. З досвіду інших. З болю інших. З радостей інших.

Це школа людської взаємодії. І у цій школі нам, українцям, є що вам розповісти.

Ось мої правила життя. Це правила життя у світі, де більше немає правил. Це правила життя у світі, де життя швидко закінчується. Це правила мої як українця – але не факт, що інші українці з ними погодяться.

Будуть вони для вас корисні чи ні – вирішувати вам.

Правила – як риби: найчастіше вислизують з рук.

Але якщо вони вам усе-таки знадобляться – передайте своїм друзям та ворогам. І разом з ними передайте вітання з землі, де живуть попри смерть, люблять попри ненависть і радіють попри смуток.

Живи попри

Українці живуть не завдяки, а попри. Наше поняття «воля» означає «свободу попри». Це свобода, яка вимагає вольового зусилля. Це свобода проти течії.

Ми пливемо від моря, а не до нього.

Великі справи творяться тільки тоді, коли ти щось подолав. Матерія світу інертна, а часто ворожа. Ти можеш зробити те, що інші вважають неможливим. Свобода – це м'яз, який слід тренувати. У комфортних умовах він атрофується.

Жити попри, жити всупереч – означає шукати рідкісні квіти. Рятувати життя там, де, вважають, воно померло.

Дарувати любов там, де, вважають, у неї немає шансів.

Прагни неможливого

Неможливе – це часто межі, встановлені попереднім досвідом. А інколи неможливе – це клітка, створена кимось іншим для нас.

Коли ти випурхнеш, вона залишиться кліткою – тією самою, але без тебе.

Суть людського зусилля – у посуванні цих меж.

Є речі справді неможливі, а є речі, що такими лише здаються. Відвага – це перевірити, що є чим. Мудрість – це здатність відрізнити можливе від неможливого. Тому мудрість нерозривно пов'язана з відвагою.

«Сміливі завжди мають щастя», – писав український класик Іван Багряний.

Зв'яжуйся з іншими

«Пекло – це інші», – говорив Сартр; «пекло – це відсутність інших», – говоримо ми.

Ніколи раніше в історії людства ми не були такі залежні одне від одного і такі безпорадні наодинці – і ніколи раніше ми так не отруювали себе ілюзією індивідуалізму.

Самостійно ми не здатні прогодувати себе, вдягнути себе, обігріти себе, бути щасливими – але ми постійно сконцентровані на собі, на своєму іміджі, задоволенні та репутації.

Але правда проста: ми живемо завдяки іншим, і інші живуть завдяки нам. Ми залежні від інших щосекунди свого існування. Ці інші можуть мати світогляди, які ми ненавидимо, слухати музику, яка

нам огидна, чи жити в країні, про яку ми нічого не хочемо знати. І все ж ми залежні від інших, немов немовля від своїх батьків.

Український досвід свідчить: спільноти мають значення; зв'язки між людьми можуть бути рятівними; зробити щось ти можеш лише зв'язуючи і пов'язуючи себе іншими людьми.

Зв'яжуйся з якнайбільшою кількістю людей – і тоді може статися щось важливе.

Вір

Найважливіших речей у світі ми ніколи не бачили.

Любов, справедливість, чеснота, вічність, краса – ми лише підозрюємо, що вони існують. Ми завжди обманюємося в комусь чи в чомусь.

І все ж – ми їх постійно шукаємо, бо віримо, що вони є.

Без віри ми позбавлені очей. Без віри ми – здобич для мисливців.

Ми так відчайдушно погналися за «критичним мисленням», що забули про віру.

Віра без критичного мислення фанатична, але критичне мислення без віри безсиле.

Українці вірять у перемогу, хоч емпірична реальність не дає нам для цього підстав. Наші предки вірили в те, що Україна стане незалежною, хоча емпірична реальність заперечувала можливість такого розвитку подій.

Завдяки вірі в мале ми здатні прожити сьогоднішній день. Завдяки вірі у велике ми можемо змінити світ.

Не плутайте критичне мислення з безвір'ям. Не плутайте розум із розпачем.

Умій захищатися

Зло не зникне з людської природи. Воно не висохне під добрим сонцем кишенькової ідеології. Зло завжди буде в нас. Воно – наша хвороба. Ми народилися хворими. Ми – діти першородного гріха. Християни праві, навіть коли вони атеїсти.

Але, окрім «першородного гріха», в нас є також «першородне добро». Добро і зло борються всередині нас, щодня. І жодна перемога одного з них не є остаточною. Наступної миті починається нова війна.

Умій захищатися від зла. Не лише уникати його – а й захищатися від нього. Не лише вмовляти його, зв'язуватися з ним довірливими стосунками (щоб його, мовляв, роззброїти), звертати його увагу на міжнародне право й статут ООН – але й захищатися від нього.

Інколи потрібен діалог, а інколи потрібен бій.

Бо страх спровокувати зло провокує зло. Бо зло йде туди, де йому не чинять опору.

Бо зло харчується безкарністю.

Цінуй життя, воно крихке

Життя – це диво, узаконене фізикою, хімією та біологією. Це диво, перекладене мовою матерії.

Паскаль казав: «Людина – це тростина, що мислить». Вона тростина, і її легко зламати. Але вона мислить – і через неї Всесвіт знайомиться із самим собою.

Всесвіт може пізнати себе тільки через людину. Тільки через тростину, що мислить. Тільки через мозок, який є дзеркалом Всесвіту – але який крихкий, ніби справжнє дзеркало.

Життя крихке, воно може будь-якої миті обірватися. Є в цьому світі сили, що хочуть, аби воно обірвалося зараз.

Ти щойно побачив (або побачила) темні цятки на екрані, переклав їх у звуки, звуки у слова, слова в сенси, замислився. Це вже диво.

У цей момент ти здійснив кілька вдихів і видихів. Твоє тіло працює саме собою. Це диво.

Людина – це жива істота, наділена розумним словом, казав Арістотель. А ми кажемо: людина – це жива істота, що усвідомлює життя в момент, коли воно може зникнути.

Цінуй його, поки воно є. Бо скоро його не стане.

Люби, це корисно

Сучасний світ застерігає нас від любові. Він знову повертає нас до думки, що любов – це пастка. Що це небезпека.

Що любов – це занадто ідеалістично. Що це занадто інфантильно.

Любити – це віддавати себе. А нас вчать жити в режимі економії енергії. Нас вчать накопичувати. Нас вчать мати приватний простір з парканом і злим собакою.

І так ми стаємо самотніми. За парканом, за злим собакою.

Але любити ніколи не пізно. Війна вчить любові. Люди захищаються не через ненависть, а через любов.

Бо ненависть не вчить нічого й нікого захищати.

Що вразливішим є життя, то сильніша любов. Що коротшою є мить, то гостріша стріла захоплення.

Любіть, бо це найкращий спосіб зв'язку. Віддавайте, коли можете, бо це найкращий спосіб набути.

Люблять ті, хто не може без інших. Люблять ті, без кого інші не можуть.

**Наталі Нугайред →
Роздуми про Європу з
України: велика війна,
культура та наше
саморозуміння**

Під час публічної дискусії у львівській книгарні восени 2025 року молода українка із залу підняла руку й поставила запитання письменникові, який щойно презентував свою книгу. Автор – військовий медик із багаторічним досвідом роботи на фронті від 2014 року. Дівчина запитала, яким було б його послання до «іноземців» і що саме він хотів би донести до них насамперед. Вона готувалася вирушити до Брюсселю, а згодом до Лісабону, щоб розповідати про війну й заручитися підтримкою для України. Письменник замислився й відповів: «Ми мусимо дати їм зрозуміти, що наша боротьба – це боротьба за цінності, демократію, право вільно висловлювати свої думки й жити так, як ми хочемо; що ми ніколи не дозволимо повторитися тим репресіям, яких зазнавали впродовж сімдесяти років».

Після дискусії я підійшла до дівчини й подякувала їй за запитання. «Він має рацію, – сказала вона. – Важливо доносити до людей, які не живуть в Україні, що річ не лише в територіях». Мене вразила інтенсивність емоції, з якою вона ставила своє питання. Воно виражало фрустрацію й терміновість – відчуття, знайомі багатьом українцям, яким постійно доводиться пояснювати ситуацію іноземцям, зокрема й іншим європейцям.

Воно також відображало глибше занепокоєння: чи справді інші європейці нас розуміють? Чи відчувають вони те, через що ми проходимо? Чи усвідомлюють вони до кінця, що саме стоїть на кону?

Українці докладають значних зусиль, щоб розповісти іншим європейцям про свою боротьбу й про самих себе. Письменники, митці, активісти, науковці долають довгі дистанції залізницею, аби дістатися території ЄС. Вони виступають на конференціях і фестивалях, говорять про ідентичність, культуру, пам'ять і опір імперії та воєнній агресії. Кожен такий виступ стає символічною битвою, внеском у протистояння спробам Росії підкорити, зламати й знищити Україну.

Поширюючи інформацію про українську поезію, романи, есеї, фільми й музику, вони тчуть полотно знань і емоцій, здатне проникати у свідомість інших. Вони допомагають осягнути щось важливе про порядність, взаємозв'язки, об'єднання і незамінну цінність кожної людини. Вони говорять про багатьох митців і письменників, які заплатили у цій війні найвищу ціну.

Вони допомагають нам бачити Україну не просто як місце на мапі, де літають дрони й ракети, а люди вночі ховаються в метро, – а як живе, повнокровне суспільство із власною культурою. Країну, в якій література та культурна спадщина – з усіма їхніми контрастами, складнощами та красою – стають каркасом, на якому вибудовується потужне відчуття

ідентичності. Вони також нагадують нам – а радше вчать нас, – що наші долі взаємопов’язані, адже всі ми європейці.

Я провела багато часу з українськими діячами культури та науки, спостерігаючи за їхніми численними подорожами й беручи участь у спільних заходах в Україні та за її межами. Вони прокладають мережу зв’язків від Львова, Києва, Харкова, Херсону, Полтави й невеликих населених пунктів поблизу лінії фронту – до Західної Європи, до наших часто байдужих, закуклених міст і столиць. Це змусило мене не лише замислитися над очевидною потребою активніших дій з боку Європи для забезпечення поразки Росії – саме поразки, а не замирення.

Це змусило мене поставити собі наступне питання: що ми, європейці, насправді знаємо одне про одного?

Як ця війна розкриває європейське саморозуміння нашого континенту й наших народів? Як українці трансформують це саморозуміння? І чи можна сказати, що, постійно перетинаючи континент і шукаючи способи взаємодії з численними національними й локальними аудиторіями, українські митці, поети та мислителі хоч-не-хоч змушують решту Європи задуматися над переосмисленням концепту загальноєвропейської єдності?

Джордж Стайнер колись сформулював перелік засад, які, на його думку, визначають «ідею

Європи». У його баченні вона потребує одночасної присутності кількох елементів. Європа – це простір, який можна фізично перейти пішки (тут немає пустель чи гірських хребтів на кшталт Сахари або Гімалаїв, що цьому перешкоджали б); простір кафе – з культурою кав’ярень, де історія нашаровується навколо нас та під нашими ногами; місце, де найвищі прояви культури й інтелектуальності можуть співіснувати поруч із найстрашнішими звірствами (Стайнер згадує, що концтабір «Бухенвальд» був розташований неподалік дуба Гете); і, зрештою, місце, де мислителі здавна були одержимі страхом, що наша «цивілізація» одного дня може повністю зникнути.

Зараз українці «ходять» європейським континентом саме так, як це уявляв Джордж Стайнер. Культурні делегати з України змушені подорожувати своєю країною та за її межами наземним транспортом, що ще виразніше підкреслює їхній зв’язок із землею. Вони – мандрівники Європи, вони – посланці, можливо, навіть із нашого майбутнього. Спілкуючись з іншими європейцями на конференціях, кінофестивалях, художніх виставках і книжкових ярмарках, вони несуть важливе послання про глибоку вкоріненість України в культурному й історичному полотні Європи та про необхідність захищати і плекати цей давній зв’язок.

Вони також нагадують нам, західним європейцям, що культурна спадщина та інтелігентність самі собою не захищають від навали насилля та звірств.

Вони знають, що «нормальне» життя, звичне кожному, може бути зруйноване одним ударом, якщо агресор уже ухвалив рішення його по вас завдати, і що протистояння тотальному знищенню потребує величезних зусиль.

Коли українці намагаються достукатися до нас, інших європейців, мені здається, вони відчувають самотність. Попри всі заяви та жести підтримки, попри всю дипломатичну хореографію, українці, по суті, воюють самі. Будьмо відвертими: жодна інша країна не надіслала війська, щоб воювати разом із ними. Причини цього вже добре відомі. Ви все це чули: європейці мають багато інших проблем, вони не готові, війна їх лякає, а тривала війна виснажує навіть тих, хто просто спостерігає, тож люди ховають голови в пісок, як страуси.

Чи можуть інші європейці саме зрозуміти й відчути український досвід? Українці створили чимало видатних книг, есеїв, подкастів, документальних фільмів, творів мистецтва та музики – спроб осмислити для себе й інших, як ця війна впливає на них і що вона означає. Часто вони стикаються зі стіною нерозуміння або ж пасивності. Однак крок за кроком вони руйнують наші ментальні бар'єри, нашу довготривалу колективну необізнаність; їхні зусилля не марні. На мою думку, українські митці та мислителі, які поширюють свої ідеї по всій Європі, сьогодні стають творцями нової спільної континентальної свідомості. Саме вони виплекали ту колективну візію, на яку нам варто спиратися при творенні нашого майбутнього – поки

в нас іще є на це час. Так, вони – рукотворці нового європейського світогляду.

Є один факт, про який рідко згадують: європейці досі не дуже добре знають одне одного. Вони, як правило, не приділяють багато уваги колективній пам'яті чи культурній спадщині своїх сусідів. Пересічний француз чи італієць майже нічого не знає про те, як Норвегія чи Фінляндія здобули незалежність. Пересічний грек чи німець мало що знає, якщо взагалі щось знає, про боротьбу ірландців за визволення та про ту важливу роль, яку в ній відіграла поезія. Не кажучи вже про епістемічну прірву між тим, що знають жителі Центральної та Східної Європи про Західну Європу, і тим, що знають жителі Західної Європи про східну частину континенту, її багату культурну тканину та її амбіції. Мілан Кундера описав деякі з цих аспектів у своєму есеї 1983 року «Трагедія Центральної Європи», який спочатку був опублікований під назвою «Викрадений Захід».

Українські культурні діячі мандрують Європою, руйнуючи стіни невігластва та відкриваючи людям очі. Вони роблять це заради своєї нації і для захисту своєї країни. Але, можливо, навіть не усвідомлюючи цього, вони водночас змушують нас усіх подивитися у дзеркало. Я не можу пригадати жодного моменту у своєму житті, коли б такий масив культурних творів так палко поширювався різними країнами, створюючи відчуття міжнародної спільності.

Є відома цитата Жана Моне: «Якби мені довелося починати спочатку, я би почав із культури».

Незалежно від того, чи є вона справжньою, чи вигаданою, вона підкреслює те, чого часто бракує у всіх розмовах про європейську «безпеку», «архітектуру» та «суверенітет». Саморозуміння Європи неможливе без культури. Тут я, звісно, не ототожнюю європейську культуру з «білим християнством».

Я маю на увазі культуру як когнітивне та інклюзивне явище: прийняття історії, мистецтва, літератури та музики одне одного як безпечного простору, де поважають і приймають унікальність народів і кожної окремої людини. Українці, на додачу до всього іншого, що вони роблять у своїй боротьбі, і тут проторюють нам шлях.

І дівчина із львівської книгарні, яка готується вирушити до Брюсселю та Лісабону, і військовий медик-письменник, який дав їй пораду, – обидвоє навчають нас у Європі важливих уроків.

АНДРІЙ КОТЛЯР, BABYLON'13

С. 18, 142, 146

Кінооператор і продюсер, учасник об'єднання Babylon'13. Об'єднання документує російсько-українську війну з 2014 року і працює з темами війни, пам'яті, культури та справедливості. Узяли участь в програмі Creative Business Boost від House of Europe, щоб вивести організацію на новий рівень. Станом на серпень 2025 року 14 чоловіків з команди мобілізувались, одна жінка служить як бойова медикиня добровольчого батальйону «Госпітальєри». Андрій у 2025 році долучився до Сил оборони.

ДІЯНА БЕРГ, ПЛАТФОРМА ТЮ

С. 22, 42

Активістка і мисткиня з Донецька, засновниця протестного руху «Донецьк – це Україна». У 2014 році переїхала до Маріуполя, де заснувала незалежну мистецьку організацію «Платформа ТЮ». Пережила облогу міста і на початку 2022 року переїхала до Києва. Активна учасниця українських та міжнародних культурних подій. Працює з тематикою соціальних змін та прав людини через культуру та мистецтво. Тренерка Лабораторії

культурної трансформації. Завдяки гранту міжнародної співпраці House of Europe разом із українською кіноспільнотою CineMova e.V. втілила проєкт для українських жінок старше 60 років, які постраждали від війни та примусової міграції

**АННА КИРПА, ЦЕНТР ПІДТРИМКИ
ОСВІТНІХ ІНІЦІАТИВ**

С. 24, 34

Викладачка англійської та французької мов з міста Кам'янське у Дніпропетровській області, яке станом на жовтень 2025 року від лінії фронту відділяло 150 км. Тоді Кам'янське вперше атакували російські авіабомби. Працює з учителями, зокрема в сільських школах, допомагаючи адаптувати викладання до умов війни. У межах гранту на персональні проєкти, провела міжнародну онлайн-конференцію, що об'єднала понад 100 освітян із трьох континентів.

**НАДІЯ КОВАЛЬ, АНАСТАСІЯ
ОМЕЛЯНЮК, ІВА НАЙДЕНКО,
ЮЛІЯ ЕЛІАС, «УКРАЇНСЬКИЙ
ДЕКОЛОНІАЛЬНИЙ ГЛОСАРІЙ»**

С. 30, 88, 96, 110

Кураторки проєкту «Український Деколоніальний Глосарій» – видання, що пояснює ключові

поняття деколоніальної та постколоніальної теорії в українському контексті. «Глосарій», за їхніми словами, є збіркою інструментів для розуміння історії та позиції України у світі, а також для пошуку спільної мови для роботи з нашим минулим та сьогоденням. Проект реалізований спільно з Opora Foundation за підтримки гранта міжнародної співпраці House of Europe.

**МАРКО ВІДАЛ ГОНЗАЛЕС,
LA TORTUGA VÍLGARA
С. 38, 130**

Співзасновник іспанського видавництва La Tortuga Vílgara, що працює з авторами Центральної та Східної Європи. Співукладач і перекладач антології сучасної української поезії іспанською, яка знайомить читачів з одинадцятьма українськими поетами. Книжку було перекладено з української на іспанську завдяки гранту на переклад від House of Europe.

**ТЕТЯНА СТОРОЖКО, ТЕНЕТ
С. 46**

Історикиня та дослідниця, співзасновниця і голова Центру суспільних трансформацій ТЕНЕТ. Понад 15 років працює з темою пам'яті про геноцид ромів,

документує усні історії та розвиває освітні ініціативи для молоді. Разом із ternUpe International Roma Youth Network переосмислює історію ромської спільноти через мистецькі проекти та документальне кіно за підтримки гранта міжнародної співпраці від House of Europe.

**ВАСИЛЬ КАРПІВ, KARP RESTORER
С. 50, 64, 68**

Консерватор творів мистецтва, засновник майстерні Karp Restorer. Працює з дослідженням, консервацією та реставрацією монументального й станкового мистецтва. Серед його робіт – розписи собору в Ужгороді, львівські кам'яниці XVI–XVII століть, Дрогобицька хоральна синагога та фрески Гарнізонного храму. Навчався на Digital Labs: реставратори історико-культурних заповідників.

**ОЛЕКСІЙ ВОРОНКО, ОДЕСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ХУДОЖНІЙ
МУЗЕЙ
С. 54, 80, 106**

Менеджер з цифрової трансформації та грантової діяльності Одеського національного художнього музею. За останні роки музей став справжнім

серцем культурного життя Одеси. Завдяки гранту на оцифрування культурної спадщини від House of Europe їм вдалося оцифрувати архіви музею та одеських культурних діячів. У листопаді 2023 року російська ракета влучила біля двору музею, завдавши суттєвих пошкоджень, але музей зміг швидко відновити роботу.

**ЕЛЬДАР ОСМАН, QIRI'M YOUNG
С. 58, 76, 138**

Активіст, координатор Національного корпусу кримськотатарської мови. Працює над тим, аби кримськотатарська мова була доступна в онлайн-словниках та перекладачах. Створив інтерактивний цифровий кримськотатарсько-український словник для дітей. Переможець Хататону 5.0: Спадщина. Стійкість. Інновації – щорічної програми, яку проводять House of Europe, Goethe-Institut в Україні та Digitizing Space за підтримки Європейського Союзу.

**ЛЮДМИЛА ЯВОРСЬКА, MİSTO.
MEDIA
С. 14**

Керівниця локального медіа misto.media з Луцька, що творить незалежний

«крафтовий» контент для активних містян. Працює з історіями міста і спільноти. Один із проектів досліджує історію луцької караїмської громади через особисті спогади та дослідження науковців і краєзнавців. Проект підтримав House of Europe грантом на медіаконтент.

**ІННА ПАВЛЕНКО, ЗАПОРІЗЬКА
ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
С. 84, 122**

Багато років розвиває бібліотеку як відкритий міський простір. Ініціювала та облаштувала у Запоріжжі креативний простір-укриття «Тасмичне підземелля», де відбуваються культурні й мистецькі події навіть під час повітряних тривог. Простір облаштували за підтримки малих інфраструктурних грантів House of Europe.

**СЕРГІЙ БОЖКО, НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЗАПОВІДНИК «СОФІЯ КИЇВСЬКА»
С. 92, 100**

Дослідник, науковий співробітник Софійського собору. Проводить екскурсії для іноземних делегацій, знайомлячи їх з українською історією. Вивчає спадщину собору, зокрема постать шведської принцеси Інггерди-Ірини – дружини

Ярослава Мудрого. Завдяки гранту міжнародної мобільності презентував свої напрацювання на науковій конференції у Швеції.

ЛЮДМИЛА ПЕТРОВА, GOOD BREAD

С. 114, 126, 134

Менеджерка проєктів платформи Good Bread, що виросла з інклюзивної пекарні Good Bread from Good People. Тут із 2017 року працюють люди з ментальною інвалідністю. Good Bread допомагає людям з інтелектуальними порушеннями здобути роботу, передає гарачі обіди людям, які цього потребують та працює над простором підтримуваного проживання, який підтримали House of Europe.

**ОЛЕСЯ ЗАХАРОВА, СНІЖАННЯ
НИКОЛАЄНКО, ЄЛИЗАВЕТА
ПРАСОЛОВА, ТЕАТР «НАФТА»**

С. 118

Команда харківського незалежного театру «Нафта» (відкрита культурна платформа без фіксованої трупи), яка працювала над виставою «Тут буде сад» за мотивами текстів Олії Ленг. Вистава, що використовує жестову мову, досліджує потребу плекати свій простір та укорінюватися в ньому – на противагу викликам життя

у прифронтовому місті. Постановка вистави стала можливою завдяки програмі Creative Business Boost від House of Europe.

ВОЛОДИМИР ЄРМОЛЕНКО

С. 152

Філософ, письменник, журналіст. Президент Українського ПЕН. Доктор політичних досліджень (Франція), кандидат філософських наук (Україна). Доцент Києво-Могилянської академії.

НАТАЛІ НУГАЙРЕД

С. 160

Французька журналістка, колишня головна редакторка Le Monde та членкиня редакційної ради The Guardian із 2015 до 2020 року.

ТЕКСТИ

Катаріна Матернова
Франциска Сімон
Наталія Терамає
Ольга Перехрест
Володимир Єрмоленко
Наталі Нугайред

ПЕРЕКЛАД

Ірина Чалапчій
Любов Кухаренко

ІЛЮСТРАЦІЇ

Антон Філик

ДИЗАЙН ТА ВЕРСТКА

Галя Вергелес

АРТДИРЕКТОРКА

Анастасія Струк

КОРЕГУВАННЯ

Ірина Климко

РЕДАКТОРКА ПЕРЕКЛАДІВ

Дарина Тимків

ВИПУСКОВА РЕДАКТОРКА

Ольга Перехрест

МЕНЕДЖМЕНТ ТА КООРДИНАЦІЯ З БОКУ

THE UKRAINIANS MEDIA

Лариса Беспалюк

МЕНЕДЖМЕНТ ТА КООРДИНАЦІЯ З БОКУ

HOUSE OF EUROPE, GOETHE-INSTITUT

Надія Раїлко

Антон Савіді

Франциска Сімон

КИЇВ

2025-2026

Видання створено спільно командою
The Ukrainians Media та House of Europe під час
повномасштабної війни Росії проти України.

